লীলা।

(সংসাৰ-চিত্ৰ-কাব্য)

অসম-সাহিত্য-সভাৰ দ্বাৰাই অভিনন্দিত

গৱৰ্ণমেণ্ট সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

ৰায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, এম, আৰ, এ, এচ, (লণ্ডন)

ৰচিত।

দ্বিতীয় তাঙ্গৰণ।

লীলা-এজেঞ্চিৰপৰা

শ্ৰীযুতা হীৰাৱতী গোহাঞিবৰুৱানীৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত।

"পদ্মকুটীৰ", তেজপুৰ, অসম।

ব'হাগ, ১৮৫৮ শক।

বেচ { কেঁচাবন্ধা ৸০ তিনিসিকি।
পকাবন্ধা ১৲ এটকা।

কলিকতা,
৮৫নং অপাৰ চাৰকুলাৰ ৰোড, 'ভাৰতমিহিৰ প্ৰেছত'
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত।

১। পাতনি।

মূল অঙ্গৰ এচঁহীয়া অৰ্দ্ধাঙ্গিনী আৰু দুতীয়া সহধৰ্ম্মিনীয়ে সাংসাৰিক লীলাৰ আদিছোৱা যাৰ নিয়াই স্বৰ্গী হোৱাৰ পাচত, বাকীছোৱা পোহৰাবলৈ বিধিৰ যি বিধান মোৰ অদৃষ্টত অঙ্কিত হৈ বৈছিল, আজি তাৰ পোহৰেৰেই আমাৰ স্বামী-গুৰুৱে আঁকা সাংসাৰিক আদ্যলীলা-খেলাৰ চিত্ৰ ৰাইজৰ আগত পোহৰাই ধৰিবলৈ আগ বাঢ়িলোঁ। নতুন সেৰিকাৰ নতুন হাতত বস্তিৰ কঁপনি উঠি চিত্ৰটিৰ কোনো কোনো ভাগত ছাঁ পেলাব পাৰে; সেই বাবে ৰাইজৰ ওচৰত ত্ৰুটী-মাৰ্জ্জনা মাগিলোঁ। পাঠক-পাঠিকাৰ মনোৰঞ্জনৰ অৰ্থে স্বামীগুৰুৰ পূজনীয়া স্বৰ্গীয়া বাইদেৱাকৰ চৰণত ভক্তিৰে সৈতে উছৰ্গা কৰা গ্ৰন্থকৰ্ত্তাৰ ছবি এটি "লীলা"ৰ খোপাতে পিন্ধাই দিলোঁ। এই প্ৰথম তাঙ্গৰণত বৈ যাব পৰা হীন-ডেচ্ছিবোৰ বয়সত গুচাম বুলি আশা কৰিছোঁ। ইতি—

তেজপুৰ, অসম।
২৫ পুহ, ১৮২১ শক।

প্ৰকাশিকা।

২। পাতনি।

প্ৰথম তাঙ্গৰণৰ "লীলা" ওলাবৰ আজি ৩৭ ভেৰকুৰি-সাত বছৰ পাৰ হৈ যায়; আৰু যোৱা ভালেমান বছৰ ই ছপাৰ-বাজ হৈ পৰি থকাত, আগ্ৰহী গ্ৰাহক-গ্ৰাহিকা আৰু পাঠক-পাঠিকা সকলৰপৰা সঘনে সাধনি পাওঁ, সাংসাৰিক জঞ্জালৰপৰা আহৰি নোপোৱা হেতুকে, ইমানদিনেও ইয়াৰ দ্বিতীয় তাঙ্গৰণ পোহৰলৈ উলিয়াব পৰা নাছিলোঁ; এতিয়া পূজনীয় স্বামীগুৰুৰ "গোহাঞিবৰুৱা গ্ৰন্থাৱলী" প্ৰচাৰৰ সোণাময় ছেগ ধৰি, অনতিপলমে এই নতুন তাঙ্গৰণৰ "লীলা" উলিয়াই ৰাইজৰ ওচৰলৈ আগ বঢ়ালোঁ;—ইতিপূৰ্ব্বৰ ত্ৰুটীৰ বাবে যেন ক্ষমা পাওঁ। ইতি—

"পদ্মকুটীৰ," তেজপুৰ, অসম।
২৫ বহাগ, ১৮৫৮ শক।

প্ৰকাশিকা।

সমৰ্পণ ।

এটি কায়া, তিনি ছাঁয়া ;—দুই অৰ্দ্ধাঙ্গিনী
দুই পাশে দুই বেশে একাঙ্গ পূৰাই
জ্বলিছিল দুটি দীপ,—জীৱন সঙ্গিনী,—
আধা আলো আধা ছাঁত অৰ্দ্ধাঙ্গ জুৰাই ;

*

এটি তাৰে এৰি গল অকালত ধৰা,
আৰোপি ইটিত বাব দুৱলীয়া লীলা,
পূৰ্ণ কৰি অৰ্দ্ধাঙ্গিনী স্বৰগৰপৰা,
ত্ৰিগুণা সংসাৰ কৰি পূৰ্ণ মহামেলা ;

*

অৰ্দ্ধেকৰো অৰ্দ্ধ অঙ্গী স্বগী লীলাৱতী
মৰ্ত্ত্যৰ অৰ্দ্ধেকী সতে একাকাৰ হই
হীৰক আকৰ কৰ জ্বলে হীৰাৱতী,
সংসাৰ-ৰক্ষিণীৰূপা গৃহ-ৰক্ষি লই ।

*

জ্বলিয়া জ্যোতিৰে যাৰ জিলিকিছে 'লীলা',
প্ৰকাশিত তাৰে হাতে হোক দীপ্তিমালা ।

—ৰচোঁতা—

লীলা।

১। সৰ্গ।

বন্দনা।

নেজানো পূজাৰ বিধি, বন্দনাৰ ৰীতি,
বীণাপাণি বাগ্দেবি ! চৰণ তোমাৰ
কিৰূপে পূজিম হাঁয়, বন্দিম কিমতে !
বজোৱাঁ অনন্ত কাল সঞ্জীৱনী বীণা,
গহীন জোঁকাৰে তাৰ কঁপাই ধৰণী
সৰায় কতনা ফুল কবি-ফুলনিত !
সুৰ-বুজা আদিগুৰু স্বৰ্গী কবিগণে
সুৰ-সূতা বাছি লই ৰচিলে কতনা
সঞ্জীৱনী মালা ; জ্বলন্ত জেউতি তাৰ
জিলিকে চৌপাশে, অহ, কাব্য-কাননত !
সি দীপ্তিৰ প্ৰভাৱত হই দীপ্তিমান,
আধ্য কবি সৱে, গুৰুপদ অনুসৰি,
গাঁথিলে কতনা আৰু দীপ্তিময়ী মালা,
অমৰ ছন্দেৰে বান্ধি। ইঁহে মাতৃভাষা
উলাহত আজি, সিদ্ধি পুত্ৰে ৰচা হাৰ।
নুবুজোঁ বীণাৰ সুৰ,—মূৰ্খ সন্তান,—

নকঁপে ফুলৰ ঠাৰি ; নময়ে এপাহী,
বাঁজী ফুল, অভাগাৰ কল্পনা-বনত।
তথাপি হৃদয়-তন্ত্ৰী বাজি উঠে ঘনে,
মৰ্ম্মাহত চেপা খাই প্ৰিয়া-বিৰহত !
শুক্ৰ-দীপ্তি আগ কৰি,—অন্ধৰ চকুত
যেনে প্ৰদীপৰ তাপ,—উমানে উমানে,
ছুটি ফুল, এৰি যোৱা, পাইছোঁ বিচাৰি ;—
গাথোঁ তাৰে এটি ধাৰ, গৰথীয়া মালা !
নোশোভে ই মাতৃকণ্ঠ ; নুজুৰায় হিয়া ;
থাকোক এপাশে পৰি, পাদপদ্ম চুই ;—
দিয়াঁ সুৰ দেৰি ! বচোঁ দুখীয়াৰ মালা।

২। সৰ্গ।

সংকল্প।

কি হাৰ বচিম হাঁয়, কি সঙ্কল্প মোৰ !—
দুদিনীয়া সাংসাৰিক লীলাৰ কাহিনী !
নহয় নতুন দেখা, অপূৰ্ব্ব ঘটনা ;
তলোপৰ হই কত দিনে উঠে-পৰে,
সৃষ্টিৰ চকৰি-ঘোঁটা। তথাপি, নতুন
দিনকে সুৰুয়, নিতে নৱ দিন দিয়ে ;
পুৰণি জোনায়ে নৱজোন নাম পায়
প্ৰতি মাহেকৰ পাচে। বছৰ নতুন,
বতৰ নতুন, নতুন চলতি ঋতু।
সি দৰে নতুন মোৰ লীলাৰ কাহিনী,
ঘূৰিব সততে ধৰি ঘটনা চকৰি।
লীলাময় সংসাৰত কোটী লীলা-ৰেখা ;
কৰোঁ তাৰে অনুৰূপী লীলা-ৰেথ মোৰ,
অবিচ্ছেদ কৰি ছেদ এই জীৱনৰ,
—নগণ্য যদ্যপি শুক-দান বিজনিত—
মৰতত কৰোঁ এটি কাহিনী অমৰ,
অমৰে অমৰে মিলি মৰণে জীৱনে,
—চকুৰে নেদেখা দৃশ্য আয়া কুঁৱলীত—
আত্মাৰে আত্মাক ধৰি কাব্য কৌশলেৰে।
—ইমানে, সংকল্প মাথোঁ ইহজনমৰ।

৩। সৰ্গ।

সৃষ্টি-পাতনি।

জানা তো সৃষ্টিৰ লীলা বিধিৰ হাতত,
প্ৰকৃতি-পুৰুষ, যিবা মানৱ-মানৱী।
সৃষ্টিৰ পাতনি ৰূপে মায়াৰ বিকাশ,
জগতৰ সৃষ্টি পাচে ; পাচে জীৱগণ।
স্বৰগ, মৰত আৰু পাতাল নামত,
ত্ৰিজগত নিৰমাণ ; ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ভাগ।
স্বৰগত দেৱগণ, উচ্চতম জীৱ,
অনুপম ভোগ অধিকাৰী। সেই মতে
আবিৰ্ভাব, স্বৰগত প্ৰকৃতি-পুৰুষ ;
মৰতত একাকাৰ মানৱ সমাজ।
বহুকাল ভুঞ্জি পাচে প্ৰকৃতি-বিলাস,
বাঢ়িল সংসাৰ-মায়া দেৱ-সমাজত।
একাকাৰ মানৱৰ ধাৰেবোৱা সুখ,
দেখি হিংসা উপজিল দেৱতা প্ৰাণত।
দেৱতা-সেৱক নৰ ; তাৰ সুখ-শান্তি
অমৰ-বাঞ্ছিত ! বিজনিত হিংসা-দ্বেষ,
লাজ-অপমানে দহিলে দেৱতা প্ৰাণ।
আৰোপিলে বিধাতাত পক্ষপাত দোষ।
অনতিপলমে গই দেৱকুলমণি
নিবেদিলে মনোদুখ বিধি সমীপত।

দেৱতা স্তম্ভিত হল, সুপ্ৰসন্ন বিধি ;—
প্ৰতিশ্ৰুত সৃষ্টিকৰ্ত্তা দেৱৰাজ পাশে,
ঘটাব সৃষ্টিৰ পুনঃ সংস্কাৰ যুগুত।
প্ৰণমি প্ৰভুৰ পদ, হৰিষ অন্তৰে,
উলটিল সুৰপতি পূৰ্ণমনোৰথ।
নামিলে বিধাতা পাচে, হেমকুট গিৰি ;
ললেহি আসন, জুৰি সৃষ্টি-গুণ-গান,
প্ৰকাশিলে দিব্যজ্যোতি, নৰলোক জুৰি।
উন্মত্ত মানৱকুল, উত্তাৱল চিতে
ছিটিকি চলিল হায়, ঈশ-জ্যোতি পাশে,—
উতলা ফৰিঙ যেনে প্ৰদীপৰ কালে!
চাপিল যেতিয়া কাষ নৰ-সৃষ্টি আহি,
সম্বোধি বুলিলা প্ৰভু সকৰুণ বাণী :—
জানা, পুত্ৰ নৰগণ!   সৃষ্টিৰ মহিমা ;
উদ্দেশ্য ইয়াৰ এক নিগূঢ় কাৰণ।
বহুৰূপে তুষ্ট মই, বহু নামধাৰী,
বহুৰূপী সৃষ্টি মোৰ ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি।
মানৱৰ একাকাৰ, নেলাগে মনত,
দেৱতাৰ অনুৰূপ বাহোঁ মানৱত।
প্ৰত্যেক মানৱ বিধা হোৱা, আত্মা মোৰ ;
এক হন্তে দুই হবে,—প্ৰকৃতি-পুৰুষ।"
আত্মা মাজে হল দুই, প্ৰত্যেক মানৱ,
প্ৰকৃতি-পুৰুষ সৃষ্টি, মানৱ-মানৱী।
সেই হন্তে অৰ্দ্ধাঙ্গিনী [illegible]।

ইৰূপে সৃজিলে যেই মানৱ সংসাৰ,
আবৰিলে দুটি চকু মায়া-কুঁৱলীয়ে।
অপূৰ্ব্ব লীলা এক,—সংসাৰ-মহিমা,—
থিতাপিলে প্ৰতি প্ৰাণে অভেদ্য কৌশলে।
অনন্ত মায়াৰ মাজে লীলাৱান নৰ,
লীলাৱতী নাৰী সতে কৰি সানমিল,
সমুদায় অৰ্দ্ধ-অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, নৰ-নাৰী,
সিঁচিলে চৌপাশে বিধি, আদেশি পুনৰ :—
"যোৱাঁ ঘূৰি অৰ্দ্ধ-অঙ্গ ; নিজ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী
বিচাৰি মিলিবাঁ সৱে। মিলন-ফলত
পাবাঁ এক অতৃপ্ত সম্ভোগ। অন্ত তাৰ
নেপাবাঁ জীৱনে। পোহৰৰ জ্যোতি যেনে
বঢ়ায় আন্ধাৰে ; ৰূপহীৰ চৰে ৰূপ
কৃষ্ণ কেশপাশে ; সেই ৰূপে দুখ-তাপ,
ৰোগ-শোক, ভয়-ভ্ৰম, বিৰহ-সন্তাপে
চৰাব নিতকে সেই সুখৰ সোৱাদ।
ভাগ্যে যাৰ মিলে ঠিক নিজ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী,
সুখ-শান্তি বঢ়া তাৰ পূৰ্ণমিলনত ;
নতুবা, অখিল ভাবে অসুখী সংসাৰ।
পালিবা আজিৰ হন্তে সংসাৰ ধৰম ;
চলিব এই সৃষ্টি-ৰীতি যুগ-যুগান্তৰ।"—
অন্তৰ্দ্ধান ভগৱন্ত। চলিলা বৈকুণ্ঠে।
মায়-কুঁৱলীত বুলি বিভোল মানৱে
আৰম্ভিলে মহামেলা,—সাংসাৰিক লীলা।

৪। সর্গ।

সংসাৰ-পাতনি।

জনমি কালত পাচে, অৰ্দ্ধ-অঙ্গ এই,
আৰম্ভিলোঁ মনুলীলা, বিধি-বিধানেৰে।
মায়া পৰশত পাহৰিলোঁ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী;
নপৰে মনত আৰু পূৰ্ব্বজন্ম কথা।
মাতৃ-অঙ্ক শোভা কৰি, কল্পনা সম্ভূত,
কটালোঁ শিশুৰ কাল; পূৰ্ব্বসুখভাগী।
বাল্যকাল পাৰ হল, বাল্যবন্ধু সতে,
হাঁহি, নাচি, কান্দি, কিবা অৰ্থশূন্য ভাৱে।
যৌৱন জোঁৱাৰে ক্ৰমে দিলে দেখা আহি;
—ব্ৰহ্মপুত্ৰ ওভতনি! হৃদয় নিজৰা
উপচি পৰিল জৰি হিয়াৰ ওপৰে;—
কত ভাব, কত কথা, কত উচ্চ আশা!
পৰ্ব্বতীয়া জুৰিপ্ৰায় প্ৰেমৰ আবেগ,
বিৰিঙ্গি বিয়পি গল অৰ্দ্ধাঙ্গ বিয়াপি।
চৈধ্য বৰ্ষ পাচে মোৰ, লভিল জনম
সংসাৰ-বান্ধনী-লীলা, পুণ্য লীলাৱতী।

কুমলীয়া অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, কোমল জ্যোতিৰে,
জিলিকালে পিতৃগৃহ ; জিলিকি আপুনি,
বহুকাল নিসন্তান জননী কোলাত।
পৰিল চকুত যেই, মায়া-আৱৰণ
পাহৰিলে পূৰ্ব্বদশা ; অৰ্দ্ধাঙ্গৰ কথা।
সৰল কোমল যত সৌন্দৰ্য্য-জেউতি
স্বভাৱৰ গাত সনা ; সুগন্ধি বহল,
প্ৰতি প্ৰাণে প্ৰতিভাত, পৰিয়াল জুৰি।
চৰিল জেউতি তাৰ, বয়সৰ লগে,
বিৰিজি অকণি ফোঁট, আবেগ লীলাৰ,
বিয়পি শীতল যেৱে কৰিলে সংসাৰ ;
ঢোপাকলি বিকসিত পুষ্পৱতী হই ;
মধুৰ সৌৰভ তাৰ, মৃদু বতাহত,
বিচাৰি উৰিল নিজ পৰিমলভাগী।

৫। সৰ্গ।

সাহিত্যসেৱাব্ৰত।

শিক্ষাভাগ সাঙ্গ কৰি, স্বতন্ত্ৰ ভাৱে
জীৱন যাপন হেতু, দাসত্ব শিকলি
পিন্ধিলোঁ গৌৰৱ মানি ;—ৰাজকৰ্ম্মচাৰী।
এৰিলোঁ জনম ঘৰ ; পৰমুৰেখোৱা
নহয় পৌৰুষ বুলি পূৰ্ণ যৌৱনত।
পিতৃ-মাতৃ গুৰুজন, বৃদ্ধ বয়সত,
আশ্ৰিত পালিত হব সযত্নত মোৰ ;
সাধন সমাজ হিত, স্বদেশ কল্যাণ ;
আৰু কত উচ্চ আশা,—দান, ধৰ্ম্ম, দয়া,
দুখিতৰ সেৱা, কৰি ব্ৰত জীৱনৰ,
হলোঁ ৰাজ সংসাৰৰ বাৰেঁ ধৰি গতি।
শুনিছিলোঁ পৰ্ব্বতবৰ্ণনা, নদীগুৰি,
গুহা, বনভাগ, গহীন প্ৰকৃতি কথা
গুৰুদেৱ মুখে, আছিলোঁ ছাত্ৰৰ যেবে।
আঁচিছিলোঁ মনে মনে চিত্ৰপট তাৰ,
কল্পনা তুলিৰে। কি যে শান্তি উপভোগ,
মনে পাতি চাই, নিটাল প্ৰকৃতি ৰূপ !
শিলনি বুকুত বই পাকনীয়া জুৰি,

প্ৰকৃতি হিয়াত অহ, কত ৰাজ্য ঘূৰে ;
পাকে পাকে তুলি তাৰ মনমোহা ভাগ !
—কল্পনা-ৰথত চৰি চাওঁ প্ৰাণ ভৰি ।
প্ৰকৃতে পৰিল যেৱে, মানৱী চকুত,
মনেপতা মনমোহা, প্ৰকৃত পৰ্ব্বত,
জীৱন পথত মোৰ, উদ্দেশ্য গতিত ;
কি যে ভাব, বৰ্ণনা অতীত, বিৰিঙ্গিল
হৃদয় তলিত ! সেই ক্ষণ হন্তে হাঁয়,
উথলিল হৃদয়ত কি যে এটি ভাব,
আতিকে মহান্ ; সৃষ্টিৰ মাহাত্ম্য তাত
উঠিল উথলি । শুনিছিলোঁ মনপাৰি
বহুকাল আগে, ঈশ্বৰ-মহিমা-লীলা,
পিতৃদেৱ মুখে । পশা নাই তত্ব তাৰ,
অতকাল হৃদয় তলিত ; সংসাৰৰ
আৰ্ত্তৱাৰ ভেদি । উদ্ভাসিল এই বেলা,
গহীন প্ৰকৃতি ভেদি, গভীৰ সি ভাব ।
বিৰিঙ্গিল ঈশ-জ্যোতি প্ৰকৃতি বুকুত ;
অপূৰ্ব্ব জেউতি তাৰ প্ৰতি স্তৰে স্তৰে,
প্ৰতিভাত হল হাঁয়, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি ।
পাহৰিলোঁ কৰ্ম্মজ্ঞান, সংসাৰ খেতৰ,
বিণিকি জিলিকে মাথোঁ, উদ্দেশ্য মহান্ ।
হৃদয় পূৰণ কি যে পৱিত্ৰ ভাবত,
বিভোল পৰাণ শুনি ঈশ-গুণ-গান ।
সলালোঁ মনৰ গতি । ভবিষ্য সংসাৰ

মনে-প্ৰাণে দিলোঁ বাদ, জীৱনৰপৰা।
কৰ্ত্তব্য পালন,—পূজি সৃষ্টিৰ মহিমা—
কৰি ব্ৰত হলোঁ প্ৰতিশ্ৰুত। আচৰিত!—
হৃদয়ৰ গুপ্তভাব হল প্ৰতিভাত,
নিজম প্ৰকৃতি ব্যাপি! তটিনী বুকুত
শুনোঁ শলাগনি, গুপুত মহান্ ভাব!
—সেই এটি মহক্ষণ, এই জীৱনৰ।
আৰম্ভিলোঁ ৰাজকাৰ্য্য, জীবিকাৰ হেতু,
বিদ্যাৰ বিস্তাৰ আৰু সাধন কাৰণ।
সাহিত্য-সেৱাত পাচে উছগিলোঁ প্ৰাণ,
সাৰ কৰি সমুদায় উদ্দেশ্য মূলৰ।

৬ । সর্গ ।

প্রকৃতি-বিভৱ ।

সুন্দৰ সি নাগৰাজ্য, শ্যাম পৰ্ব্বতত,
কহিমা নামেৰে ঠাই, বৃটিচ্ নগৰ ;
একে নামে নগা-চাং ধৰে শিতানত ।
আতিকৈ সৰল তাৰ নিৰ্জ্জাপি সুজন,
উলঙ্গ সন্ন্যাসী, অহ, উদাৰ ভাৱত ;
ঘিণায় কৃত্রিম শোভা সভ্যতাৰ সাজ ।
বনৰ হৰিণা সতে সৰল প্রাণেৰে,
সমানে বিহাৰ কৰে বিজান প্রকৃতি ।
নিজৰানিস্থত নীৰ, অমৃত সমান,
সুখ-খাদ্য ফল-মূল, প্রকৃতি-বিভৱ,
দুয়োৰে সমান ভাগী, দুয়ো বনচৰ ।
গভীৰ গহ্বৰ ভেদি অত্যুচ্চ বিৰিখে
সমথল সমানত হই একাকাৰ,
ধৰে শোভা বিতোপন ! আবেলি বেলিকা
হেঙুলি বহণে যেবে ভিৰ্ বিৰ্ কৰি
শোভে শীতল পাটীটি,—চৈঁচনি বুকুৰে—
ইচ্ছা হয় লওঁ শান্তি ক্ষন্তেক বাগৰি,
অতৃপ্ত সুখৰ ভোগ ভোগোঁ প্রাণভৰি !

আলাসত ভ্ৰমি ফুৰা মেঘদূতগণ,
উলাহত উৰি ফুৰে বাতৰি বিলাই
অযাচিতে কাৰোমাৰ ; আপোন-পাহৰা
কৰে কাবোবাক, হাঁয়, আপোন পাহৰি !
চাপিলে ওচৰ দেহি, সুকোমল হিয়া
যায় পমি আবেগত !—ৰহস্য অপাৰ !
দূৰণিৰ দৃষ্টি-ৰেখা, মন-চিত্ত-হৰা,
চাওঁতে চাওঁতে, অহ, শ্যামা প্ৰকৃতিয়ে
নিশ্বাস্ নিৰোধি যেন প্ৰাণ কাঢ়ি লয় !
আৰু যত সৌন্দৰ্য্যৰ গুপুত সম্ভাৰ,
উদিয়াই শাৰী শাৰী পাতিছে পোহাৰ ;—
কিনোতা মানৱ প্ৰাণ, বেচোঁতী প্ৰকৃতি।
অৰক্ষিতে আছে পৰি ;—সাধ্য কিন্তু কাৰ
লয় তুলি কিবা এটি, সললিত ভাৰ,
নেৰেচিলে মন-প্ৰাণ,—একমাত্ৰ বেচ।

৭। সৰ্গ।

বৈৰাগ্য-আবেগ।

ইভাৰে কৰিলোঁ পাৰ বৰ্ষ দুইমান
সঁপি মন-প্ৰাণ, কৰ্ত্তব্য পালন হেতু।
ভাবিছিলোঁ, সৃষ্টিৰ মহিমা ৰূপী যিবা
প্ৰকৃতিৰ শোভা, কৰি মোৰ সাৰ-পূজা,
উদ্দেশ্যৰ পাচে লৰোঁ; উন্নতি মাৰ্গত
চিৰকাল অৰ্দ্ধাঙ্গৰ পালি মহাব্ৰত।
সংসাৰ-জঞ্জালশূন্য,—মুকলিমূৰীয়া—
শোক-তাপ, ভৱ-ভয়, বিৰহ-সন্তাপ,
নাছিল সমূলি তাৰ অশান্তিৰ ছঁয়া।
পাঙিছিলোঁ, আজীৱন যাপিম ইদৰে।
অৰ্দ্ধাঙ্গ বৈৰাগী জন চাপিলে ওচৰ,
উদলাই হিয়া মোৰ, মিলাওঁ কামনা;
আনন্দ নধৰে প্ৰাণে, ভাব-মিলনত,
মনে-মনে প্ৰাণে-প্ৰাণে, হিয়ায়-হিয়ায়।
সংসাৰী বান্ধৱে যেবে অশান্তি প্ৰলাপ,
মেলেহি আগত মোৰ সান্ত্বনা প্ৰত্যাশে,
বচন বুজনি মাথোঁ,—বান্ধৱ ধৰম,—
নহয় সি শোক-তাপ প্ৰাণে অনুভৱ।

ইদৰে বৈৰাগ্য ছাঁত থাকোঁতে পাহৰি
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী কথা মোৰ,—কোনোবা যুগৰ—
সুগন্ধি সৌৰভ তাৰ ভাহিল বিয়াপি
প্ৰকৃতিৰ কাম্য কাননত ; বিয়াপিল
পৰিমল, চউপাশে এই অৰ্দ্ধাঙ্গৰ।
পৰ্ব্বতীয়া জুৰি প্ৰায় এৰি হৃদিগুহা,
প্ৰবাহিল প্ৰেমনদী প্ৰতি শিৰে শিৰে,
উতলি ভিতৰি এক আবেগ হিয়াৰ।
শিয়ঁৰি উঠিল প্ৰাণ,—কিজানো কি ভাৱে—
নীৰৱে বিনালে হাঁয়, নিফুট সুৰত।
শুনালোঁ প্ৰবোধ বাণী, উদ্দেশ্য প্ৰাণৰ,
জীৱনৰ মহাব্ৰত কৰালোঁ স্মৰণ।
নীৰলে পাতিলে কাণ, কান্দিলে নীৰৱে,
মনে মনে অৰ্দ্ধাঙ্গৰ অৰ্দ্ধেক পৰাণে ;—
উত্ৰাৱল হৈয়ে বল, অৰ্দ্ধাঙ্গিনী ধ্যানে।
কল্পনা-চকুৰে চালোঁ প্ৰিয়া-অনুকৃতি
পূৰ্ব্ব প্ৰকৃতিত ; অপূৰ্ব্ব জেউতি তাৰ,
সৃষ্টি-লীলা ছাতি ধৰি, সাংসাৰিক লীলা,
বিৰিঙ্গি উঠিল হাঁয়, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি।

৮। সর্গ।

সংসাৰ-পাতনি।

ইহেন সমস্যা লই থাকোতে বিমোৰ,
পিতৃ-আজ্ঞা বিবাহৰ পালেহি ওচৰ।
প্ৰতিহত নদে যেন ভাঙ্গি বালিভেটা,
নির্ব্বিবাদে পিতৃ-আজ্ঞা ধৰিলোঁ শিৰত।
সিৰে-বোৱা আবেগৰ শতধাৰা সোঁত,
বাগৰিল ছুটি ধাৰে, তুগাল ঢৌৱাই!
মুহূর্ত্তে আহিল চিন্তা;—দেখা নাই আগে
কি ৰূপ ধৰিছে প্ৰিয়া। চিনিম কি মতে,
অর্দ্ধাঙ্গিনী বুলি মোৰ?—মায়াযুত চকু!
আৰু
নিৰুপায়,—পাত্ৰী বাছনিৰ ভাৰ
পিতৃ-দেৱতাত। পিতৃগুৰুদেৱে যেবে
পাচিলে আদেশ বাণী পুত্ৰশিৰলই,
কি সাধ্যে অন্যথা কৰোঁ জন্মগুৰু-ডাক।
ললোঁ খোজ ধীৰে ধীৰে, ভবিষ্য নেভাবি,
চিন্তি মাথোঁ মনে-প্ৰাণে বিধিৰ বিধান;
যাৰ ইচ্ছা অনুসাৰে সৃষ্ট অর্দ্ধাঙ্গিনী।
কহিমা শিখৰ এৰি নামিলোঁ ভৈয়াম;
নতুন উদ্দেশ্য লই নৱ আবেগত।

ভিতৰি আশঙ্কা এটি জ্বলে মিট্‌মিট্,
অঘটন ঘটে জানো,—অন্য অৰ্দ্ধাঙ্গিনী !—
আচৰিত, বাছনিত পশিল সঁচাকৈ’,
অন্য এক অৰ্দ্ধাঙ্গিনী মানৱ চকুত !
সাধ্য কি প্ৰকৃত ধৰে মায়াৰ মানৱে !
ভাগ্যে মোৰ কিন্তু হায়,— বিধিৰ লিখন,—
লৱিল যতেকমানে মানৱ ব্যৱস্থা ;
লৈলেহি আপুনি যেন, পাত্ৰীৰ আসন,
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী লীলা মোৰ, আচম্বিত ভাৱে ;
পূৰ্ব্ব-প্ৰেম লীলা-খেলা নাই লীলাৱতী !
জনমত দেখা নাই ; তথাপি প্ৰাণত
অদৃশ্য ধাৰেৰে বলে মিলনৰ সোঁত ;—
চিনিলে আত্মাই মোৰ, অৰ্দ্ধ-আত্মা তাৰ।

৯। সৰ্গ।

বিবাহ-বাদ্যোন।

দেখিছিলোঁ বিবাহৰ কত ৰীতি-নীতি,
ধৰ-ব্ৰত-ধৰা কত বান্ধৱ জনৰ।
বুজা নাই মন-প্ৰাণ কি যে কৰে তাৰ,
কি ভাৱে নচায় হিয়া, বিয়া-মহাদিনা।
সুখ-দুখ, লাজ-মান, অনন্দ-বেজাৰে,
একাকাৰে উলাহত কৰি তিৰ্য্বিৰ,
কঁপালে হৃদয় মোৰ, কঁপিল শৰীৰ,
মাতৃয়ে যেতিয়া হাঁয়, ধৰিলে আঁচল
বেঙ্গ-ঘূৰণিত; নাৰী মণ্ডলৰ মাজে।
সুমধুৰ গীত-বাদ্য, ৰাগিণী পঞ্চম,
কোকিলৰ কুহু ৰাৱ, কবিতাৰ সুৰ,
বাজিছিল প্ৰাণে মোৰ, অমৃত সমান।
কামিনীৰ কণ্ঠে কিন্তু ঢালিলে যি সুৰ
সিখিনি পৰত, নেপাওঁ উপমা তাৰ,
গীত, ৰাগ, কুহু ৰাৱ, কবিতা-সুৰত!
মধুৰ যোখনী তাৰ, মঙ্গল-উৰুলি।
ইৰূপে দু-ৰাতি আৰু গল তিন দিন,

পৱিত্ৰ ধৰ্মৰ ব্ৰত কৰি আচৰণ,
দেৱতা সদৃশ হাঁয়, মানৱ-জীৱনে ;—
ভাবিলোঁ মানৱে এদিনা দেৱত্ব পায় !
আগে-পিচে হাঁহে-নাচে, আনন্দ অপাৰ !
অদ্ভুত কি বস্তু হলোঁ ! বেৰি বেৰি লোক
জোমা-জুমি, চোৱা-চুই মন্তব্য প্ৰকাশ।
স্বপ্নৱত অনুভৱ, দিঠকৰ প্ৰাণে ;
ভিতৰি আবেগ এটি, জীৱন্ত জাগ্ৰত,
উশুলথুশুল কৰি, কি যে কৰে হিয়া !
অৰ্থশূন্য ভাব তাৰ, নেদেখা উদ্দেশ্য,
বাহ্যিক চকুত তাৰ, নেদেখা ছঁয়াটি,
অব্যক্ত ভাবৰ সুৰে নীৰৱে বিনায় !
মুখত নুফুটে কথা ; হিয়াৰ আবেগ
কপালে বিৰিঙি হাঁয়, পৰিল বাগৰি,
প্ৰিয়তমা অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, অৰ্দ্ধাঙ্গৰ বাবেঁ,
লৈলেহি আসন যেবে সমাজৰ মাজে।
দীৰ্ঘ ওৰণীক ভেদি জিলিকনিটিয়ে
উদঙালে হিয়া মোৰ ; হল প্ৰতিভাত
প্ৰিয়তমা অনুকৃতি, হৃদয়-ফলিত।
শান্তিৰ শীতল তেজ বলে প্ৰতি শিৰে।
অঙ্গে-অঙ্গে পৰশন, যেবে হাতে-হাত ;
পুলকিত মন-প্ৰাণ, অস্থিৰ শৰীৰ ;
আবেগৰ উলাহত দুয়ো অঙ্গ কঁপে ;
টলবল প্ৰাণ হাঁয়, হাত থৰবৰ !

বিদ্ৰূপ-চাহনি হানে, সমুখবপৰা,
সমনীয়া বন্ধুজনে, পেলাই ঠেকত !—
লাজে মূছ্‌কঁছ্‌, হাঁয়, গুৰুজন আগে।
প্ৰাণে-প্ৰাণ হল বন্ধা, দাম্পত্য বান্ধেৰে ;
দেখালে বাহিৰে পূণ্য মিলনৰ চিন্‌,—
পবিত্ৰ সি লগ্নগাঁথি, পবিত্ৰ ভাবৰ।

১০। সর্গ।

পূর্ণাঙ্গ গঠন।

প্ৰথম মিলন দিনা, পোনে দেখা-দেখি,
সঙ্কুচিতা অৰ্দ্ধাঙ্গিনী অৰ্দ্ধাঙ্গৰ পাশে।
পাহৰিল পূৰ্ব্বভাব, একাঙ্গ যেতিয়া,
কোনোবা যুগত। মায়াৰ ঢাকোনে আক
ধৰে নিলগাই, নিচিনা ভাবৰ ফালে।
নেচাওঁ যেতিয়া মই, মুখলই মোৰ,
একেঠৰে থাকে চাই, হেঁপাহ চকুৰে।
চকুত পৰিলে চকু, কৰে তলমুৰ,
ধৰা-পৰা চমকনি খাই। এটি হাত
আদৰেৰে চপাই বুকুত, সোধোঁ কিবা,—
আবেগ উগাৰি উঠে,—নেমাতি উত্তৰ
দিয়ে কপালৰ ঘামে। বুকুত মুখানি
ধৰি হেঁপাহ বান্ধেৰে, ঘনে সোধোঁ কিবা!—
উছাহ, আবেগ, কিবা, কিজানো কি ভাবে,
'উ-হুঁ-উঁ' তানে এটি সুৰ, ঘন-উশাহেৰে,
নাকেদি বাহিৰ হল, তালু-ফুটা বাগি!
বুজিলোঁ হিয়াৰ ভাব, হিয়া ভিখাৰীয়ে।

কি যে সুখ, কি যে শান্তি, কি যে অনুভব,
অর্দ্ধাঙ্গ মিলনে হায়, অর্দ্ধাঙ্গিনী সতে !
শিরে-ঘ্রাণে, গাত্রে-মুখে, প্রতি অঙ্গভাগে,
পবিত্র মিলন জ্যোতি প্রকাশি দেখালে,—
পূর্ণাঙ্গ গঠন পুনঃ নিখিল বিধানে।

১১। সর্গ।

ওলটা যাত্ৰা।

সমাপন শুভকাৰ্য্য। দিন তিনি পাচে
ৰঙপুৰী ৰজাঘৰ এৰি দিহাদিহি,
পিতৃ-মাতৃ চৰণত লভিলোঁ আশীষ।
উলটিলোঁ প্ৰিয়া স'তে পৰ্ব্বত উদ্দেশি,
ৰাজকাৰ্য্য য'ত। বাটকৰা দিন চাৰি,
জ্যেষ্ঠাৰ সজত। নাছিল ভাবনা মোৰ
পথ-সম্বলৰ, সহোদৰা যতনত।
দিন সাত জিৰণিত; জ্যেষ্ঠাৰ ৰহাত,
গোলাঘাট চহৰত। কৰিলে শুশ্ৰূষা
দেৱী, নিজ মাতৃৱত, অপত্য স্নেহত।
জ্ঞান-উপদেশ দিলে নম্ৰ সংসাৰৰ,
যাদণত-ভৰি-দিলা নৱ বোৱাৰীক।
বন্দি পাদ-পদ্মযুগ মাগিলোঁ বিদায়;—
আহিলোঁ যোজন পথ, এৰি সেই ঠাই।
পতি, পত্নী আৰু এটি লগুৱা সাৰথি;
গোৰুৱান বাহন। প্ৰবেশিলোঁ আহি ক্ৰমে
অৰণ্যৰ মুখভাগ, সন্ধিয়া পৰত।

দোৰ্ধোৰ বাৰিষা ; তাতে কৃষ্ণপক্ষ কাল,—
দ্বিতীয়াৰ অন্ধকাৰ ৰাতি। পঙ্কাকুল
বাট-ঘাট, নাই কতো থিয়-দিয়া ঠাই।
ঘুৰে গাড়ীৰ চকা, নেটানে বলদে ;
অসহ্য যাতনা মাথোঁ নিমাখিত প্ৰাণে !
নিৰুপায়, নিসহায়, আন্ধাৰ জগত !
বুদ্ধিৰ মূলত পৰিল কুঠাৰৰ ঘাপ্ ;
গ্ৰাসেহি আপদে যেন ঘোৰ মূৰ্ত্তি ধৰি।
আতুৰা লীলাৰ মুখে আতুৰে ফুটিল,
"ই কি লীলা বিধাতা তোমাৰ !"—দেখা গল,
পজা এটি, এছলীয়া, বাটৰ কাষত।
চাপিলোঁ ওচৰ তাৰ, প্ৰবোধি মনক ;
বিচাৰিলোঁ যথাৰত জিৰণি যুগুত।
চিন্তা নাই মোৰ হস্তে ; বিদৰিল হিয়া,
দেখি প্ৰিয়া-মুখ হাঁয়, আতঙ্কত ম্লান।
বঞ্চিলোঁ সি ৰাতি, অনাহাৰে সজাগৰে।
কুমলীয়া লীলা মোৰ ভয়-ভাগৰত,
নতুন বিপদ মুখে, নতুন পথিক,
ক্ষন্তেক জিৰণি ললে, শঙ্কাকুল প্ৰাণে,
শিতান কোলাত মোৰ ! নীৰৱে, নীৰৱে,
আছোঁ চাই লালকাল মুখানি প্ৰিয়াৰ !
'গাড়োৱান' গাড়ী স'তে, লগুৱা কাষত,
টোপনিৰ ভাল-ধৰা। জ্বলে এটি বন্তি
ছালিৰ ছালত অৰা। লাজুকী জোনাকে

ভুমুকনি মাৰে, ডাৱৰ-ওৰণী কালি।
সেই সুযোগতে হাঁয়, প্ৰিয়া-মুখ-জ্যোতি
চাওঁ প্ৰাণভৰি, মিলাই আদৰ্শ সতে ;
নিমিষে নেদেখা হওঁ, অপায় শতেক,
আনন্দ নধৰে প্ৰাণে। পৰিল একলা
সৃষ্টি-লীলা-জ্যোতি, কোলাত লীলাত মোৰ।
পূৰ্ণাঙ্গত গল মিলি, সাংসাৰিক লীলা,
অনন্তত লয় যেন প্ৰশ্বাসৰ বায়ু।
চমকি উঠিলোঁ পুনু, আতঙ্ক প্ৰাণত,
সমুখত ৰুদ্ৰমূৰ্ত্তি যেন দেখা পাওঁ !
সঙ্কেতে বুজালে হাঁয়, সংসাৰ-বিপদ,—
অন্ত নাই, আছে আৰু ছেগ অপেক্ষাত।
হৃদয়ত বান্ধি বল, লাগিব যুঁজিব,
বিপদৰ ধুমুহাৰ প্ৰতিকূলে গতি।
অকস্মাৎ গৰ্ গৰ্ গভীৰ গাজনি ;
বেঁকাবেঁকি চমকনি, বিজুলী ৰেখাৰ ;
মাজে মাজে ঢেৰেকনি, কাণ-টাল-মৰা ;
আৰু যত বিপদৰ গহীন পাতনি
প্ৰকৃতিৰ ভাগে ভাগে বিবিজি ওলাল।
বিপদীয়া এটি জীৱ সজাগৰে মাথোঁ
লাগিলোঁ তবধ। ভাবিলোঁ সৃষ্টিৰ লীলা ;—
এয়েনে কি সংসাৰৰ ধাৰেবোৱা সুখ !
থাকোঁতে নিটাল মাৰি, ভাবত বিভোল ;
শোঁ-শোঁ শব্দে ধুমুহাৰ ঘোৰ গোজৰণি

আহিল পাকনি মূৰে, বলেৰে প্ৰবেশি
পজাৰ ভিতৰ। ক্ৰোধৰ কাৰণ তাৰ
নুবুজিলোঁ একো। থমকনি খাই উঠে
বন্তিৰ পোহৰ, বিলাতী দাপোন জলে।
তয়ত ঘুকুচা-খোৱা, মাদলীটি যেন,
নিদ্ৰিতা পথিক লীলা; উচপনি খাই
উৰুত সাৱটি ধৰে, টোপনি তোলত,
বিপদৰ ধৰি গম, শঙ্কাকুলা প্ৰিয়া।
চাওঁতে চাওঁতে হাঁয়, উগ্ৰ মূৰ্ত্তি ধৰি,
ঘূৰিলে পৱন পুত্ৰ, প্ৰলয়-সংহাৰী।
ঘূৰণি পাকনি কত, নিষ্ঠুৰ ভাবৰ;
প্ৰকাশি প্ৰলয় বল, উৰালে পজাটি,—
নিলগত ঠাম্বান্ এছলীয়া ছালি।
ক্ৰোধৰ চেপনি শালে কৰ্. কৰ্. কৰি,
ছেপিলে যতেকমানে আকাশী ডাৱৰ;
বৰষিল ধাৰাসাৰে, উদং শিৰত,
বিপদৰ বৰমূণ, দুৰ্যোগ চৰাই।
চমকি উঠিল লীলা। আৰ্ত্তনাদ এটি
হৃদয় বিদাৰি মোৰ উঠিল গগণে।—
আজিও বাজিছে হাঁয়, প্ৰতিধ্বনি তাৰ
হৃদয়ৰ অন্তস্তল জুৰি। বুজিলোঁ মনত,
"তোমাকে কি শিকি, মোৰ সাংসাৰিক লীলা,
অজনা দুৰ্যোগ খেলা, মায়া-সংসাৰৰ?"

১২। সৰ্গ।

"পৰমৰ পানী"।

পৰিল নিজম পুৱা, সৃষ্টি-উৎপাত ;
মিটিকালে বতৰৰ কলা-পৰা মুখে।
সলালোঁ গাড়ীৰ গৰু, 'গাড়োৱান' তাৰ,
নতুন যোগান লই ; আগুৱালোঁ পুনু,
নতুন উছাহে ধীৰে-শান্তে। মিটিকালে
ধীৰে ধীৰে সাংসাৰিক লীলা। পাহৰিলোঁ
পাৰ হোৱা সৃষ্টি-লীলা, অপায় অপাৰ।
দ্বিতীয় যোজন পথ, ক্ৰমে অতিক্ৰমি,
পালোঁ গৈ পুণ্যস্থান, অতি বিতোপন ;
নামত 'পৰম পানী'। পৱিত্ৰ নিজৰা
উতলিছে সদা। তাপিত হিয়াৰ যেন
উগাৰিছে শোক-অশ্ৰু ধৰণী মাতৃয়ে।
পৱিত্ৰ ধাৰেৰে তাৰ বাগৰিছে নই ;
চৌদিশ উপমা ধৰা। কিনো তাৰো হায়,
উতলা তাপত ! হৃদয়ৰ তাপ-তাপ
পৱিত্ৰ উপচি কেনে, পাপীকুল হই
আত্ম-সুলভিত। নৰক আদৰ্শ কৰা।

চউপাশে বনভাগ গহীন গম্ভীৰ ;
চৰিছে নিজম ভাব শান্তি-প্ৰকৃতিৰ ।
গঁড়ালত বন্ধা থকা ৰাজহংস জাকে
লভিলে মেলানি যেনে পুখুৰী পানীত,
ওপঙ্গি বিভোল হয়, উলাহিত মনে ;
কোলাৰ শিশুৱে নামি পালে ধূলি-খেলা,
কোমল প্ৰাণত যেনে আনন্দ নধৰে ;
সামাজিকগঁড়ালত বন্ধা থকা নাৰী,
গাড়ী-গঁড়াগৰপৰা চালুকীয়া লীলা
নামিল যেতিয়া গই নিজৰা পাৰত,
উপচি পৰিল প্ৰাণে আনন্দ অপাৰ,
আচৰিত শোভা দেখি সৃষ্টি-লীলা গাত !
নীৰবে নিটাল মাৰি চায় চউপাশে,
চাহনিৰ কেন্দ্ৰ ৰাখি নিজৰা বুকত ;
সলায় জেউতি ক্ষণে মুখ-দাপোনৰ,
কি যে ভাব কিবা কথা খেলাই প্ৰাণত !
আছিলোঁ নীৰৱে চাই লীলা-মিলামিলি,
নিলগৰপৰা। অপূৰ্ব্ব মিলন জ্যোতি
প্ৰতিভাত অহ, সংসাৰী-প্ৰকৃতি-লীলা !
প্ৰাণে-এৰা দেহাপ্ৰায়, ভাৱত বিভোল,
আছিলোঁ পুতলা হই। উত্ৰাৱল প্ৰাণে,
উৰি আহি হাঁয়, সাৰটি ধৰিলে ডিঙ্গি,
ভাবে-ধৰা লীলা মোৰ, বাহুলতা-মেলি।
কিচাৰিলে মিথামুখে, তাপ-নিজৰাৰ.

অপৰূপ সৃষ্টি-লীলা উত্তৰ কাৰণ।
বুজালোঁ সাদৰে ; বুজিলোঁ যি ভাৱে মই
কবিৰ কল্পনা ধাৰে লই, পৃথিবীৰ
তাপভৰা অন্তৰৰ কথা। লীলা মোৰ
আপুনি কবিতা। মিলিলে কল্পনা বিভা,
সৌন্দৰ্য্য বুকুত যেনে প্ৰকৃতিৰ শোভা।
শলাগিলে ব্যাখ্যা মোৰ, শলাগী-হাঁহিৰে।
কি যে ভাবে হিয়া মোৰ কৰিলে বিভোল!
বুকুত চপাই ধৰি, হাঁহি সুৰগাৰে,
দিলো এটি হিয়া-ছেপা, আবেগ বান্ধেৰে ;
শুজিলোঁ শলাগ-ঋণ। লগালে লীলাই,
পুনু বেঁকা চাহনিৰে, ওপৰঞ্চি ঋণ ;
ওঁঠেৰে অমিয়া চুহি দিলোঁ প্ৰতিদান।
সুধৰি চমকি প্ৰিয়া, জুৰিলে আলচ,
আহাৰ ব্যৱস্থা কথা। ভাগিল নিমেষে,
দিঠকৰ স্বপ্ন মোৰ, অতৃপ্ত সুখৰ।
দিহালোঁ যুগুত, যিবা প্ৰৱাস সম্ভৱ,
ৰান্ধোনৰ আগলি যোগান। প্ৰিয়া মোৰ
শুদ্ধভাৱে উঠিল ৰান্ধনী।—জীৱনত
গৃহিণী ৰান্ধনী পোনে' নিজৰা পাৰত!
উতলি অন্নৰ পাক মিলে বকৃবক্,
প্ৰকৃতি ৰান্ধোন শাল, নিজৰাৰ সতে ;
মিলিল ৰান্ধনী দুটি, লীলা-প্ৰতিভাৰ।
চৌচনি চাহনি মাৰি এফলীয়া হই,

পেলাওঁ চেঁচনি চকু, সজাগবে থকা,
হিয়াৰ পোৰণি আৰু, বিপদ হেঁচাত।
বহিলোঁ পাতত পাচে, পাত আগনত,
পৰিল যেতিয়া মোত্ ভোজনৰ ডাক।
সমুখত বহি লীলা ধৰিলে যোগান,—
বিশ্বেশ্বৰ পাতে যেনে অন্নপূর্ণা ৰাণী!
অপূর্ব্ব ভোজন সুখ ভুঞ্জালে প্রাণক,
ক্ষুধাৰ অগনি সতে শান্তি-সুধা মিলি,
প্রিয়া-সুগন্ধত। দেখিলোঁ জগত তুষ্ট
অৰ্দ্ধেক ভাগত; অৰ্দ্ধ-আত্মা তুষ্ট যেৰে।
বহিলোঁ সুস্থিৰ হই এপাশে নীৰৱে।
ধোৱাঁপান আয়মেৰে। ইহাতে মুহুদি।
নোচাৱাৰ ভাৱে চাওঁ, বেঁকা চাহনিৰে,
পূর্ণ-আত্মা তুষ্ট হোৱা, প্রিয়া-ভোজনত;—
লগুৱাক অন্নদান কৰি সমাপন,
অৱশিষ্ট ভাগ মোৰ, ভোজন পাতত,
পৰম সন্তোষে অচ, ধৰিলে চপাই,—
সাক্ষাৎ দ্রৌপদী, অতিথি-ভোজন পাচে!
ধোৱাঁভান দীৰলীয়া; থাকি থাকি বয়,
ভাবৰ কঁপনি লাগি। বাগৰি পৰিল,
মুহুদি হাতৰ; মিঠকৰ সপোনত,
মুকলি হাতৰ মুঠি! লাজুলী চকুৰে
ধৰে থিৰ ভাৱ; ভেলেঙী-চাহনি ধৰি,
একেঠৰে বল চাই প্রিয়া-মুখলই।

পৰিলোঁ বিষম ধৰা, চকুত চকুৰে ;
কোঁচালে থোৱালি হাত, লাজুকী লীলাই,
লাগি লাজ-সিৰামুৰি। লুকালে মুখানি
ওৰণী আশ্ৰয় টানি। বাজিল প্ৰাণত
অনুতাপ শেল, ভোজন-বিঘিনি হই।
লৰি গই কাষলই, বুজালোঁ কতনা ;
কতনা উছাহ কথা, মৰমেৰে সনা।
কতনা যতন পাচে কত চিপিয়নি,
অনুৰোধ ৰাখে মোৰ। বিফল বাসনা ;
লজ্জাৱতী লীলাৱতী, মোৰ ফিলে ছাঁয়,
এবাৰ লাজৰ হাত। হলোঁ এফলীয়া,
অগত্যা আঁতৰ হই, ইচ্ছা প্ৰতিকূলে।
পূৰ্ণ বন-ভাত বান্ধনী ভোজন পাচে।
তুষ্ট হল পূৰ্ণ আত্মা, পূৰ্ণ ভোজনত।

১৩। সৰ্গ।

নামবৰ হাবি।

মধ্যাহ্ন জিৰণি পাচে গাড়ী-কাৰেঙত,
লীলা-ৰাণী-শুশ্ৰূষাত লভিলোঁ জিৰণি।
নিজম প্ৰকৃতি। নিজৰাৰ কলকলে,
বতাহৰ সৰ্‌ সৰে,—মিলন সুৰত—
শান্তিৰ জুৰণি ঢালি আনিলে টোপনি!
চাৰি চকু, দুটি জীৱ, অভেদ আত্মা,
লাল্‌কাল্‌ ভাগৰত। সুমৰি মিঠক,
সপোনত প্ৰাণ-দিয়া-দিয়ি; সেই স্নেহ,
সেই দেহ, সেই প্ৰেম-বাহু-বান্ধনিৰে।
বহুদূৰ গতি হল, টোপনি ভালত।
চকু মেলি দেখোঁ পাচে অটব্য অৰণ্য,
বিদ্যমান সন্মুখত,—গহীন আবেশে,—
নামে 'নামবৰ'। সেন্দুৰী সন্ধিয়া বেলা।
দিনকৰে দিন-দীপ্তি পুষ্প চুচি লই,
পদুম-বিৰহ-তাপে তেজ-গোবা বান্ধি,
লুকালে নীৰবে হায়, পৰিলে পাটীত,
পছিমাচলত। "নামবৰো" অস্ত ভাতে।

দোর্দোর অবণ্য আগে ; নিজান নিটাল,
নিজম ভাবত তাৰ, গহীন প্ৰকৃতি
অলে ভয়ঙ্কৰী ৰূপে মানৱ হিয়াত !
সঙ্কোচিত 'গাড়োৱান', আতঙ্ক প্ৰাণত ;
নীৰৱে চিমালে গতি, ভৱিষ্যত ভাবি।
নিমিলিল মনে স'তে মোৰ। নাই নই,
নাই বিল, নাই এটি নিজৰাৰ জুৰি,
অতিথি শুশ্ৰূষা হেতু প্ৰকৃতি বুকুত।
বিপদৰো মুখভাগ। আশ্ৰয় এবাই
ভাগেখিনি গতি। পাৰিলে এবাৰ,
'নামঘৰ' মাজভাগ, জিলিকে নতুন
আশ্ৰয় আশাৰ চাকি। উলগালো
'গাড়োৱান' ; কাণে কাণে উদগনি বাণী।
জুৰিলে অলস প্ৰাণী, পুনু ঘূৰ্ণিত ;
মুখৰ ভিতৰে কিবা, অস্ফুট বকনি,
আশঙ্কাৰ নাম লই চলালে বাহন।
অৰ্দ্ধক্ৰোশ গতি পাচে, অৰ্দ্ধাঙ্গিনী মোৰ
উঠিল চমকি কিবা দেখি দুৰদশা,
দিঠকত সপোনৰ মায়া। মনে মনে
শুণি কিবা আমোলালে গহীনাই মুখ।
নেপালো উত্তৰ স্থিৰ, সুধি বাৰেবাৰ,
সপোন বৃত্তান্ত কিবা। নিমাতী প্ৰতিমা,
গধূৰ ভাবত হাঁয়, ভাব-গৰভিনী।
প্ৰকৃতি বুকুত দেখোঁ, ঘোৰৰূপা হই

মিলিল সংসাৰী-লীলা সৃষ্টি-লীলা স'তে !
মনে মনে আশঙ্কাৰ বাঢ়িল ঠেঙুলি,
অজগৰ মুখে যেন, ভয়ে-ছেপা প্ৰাণী,
গ্ৰাসিলে যেতিয়া আহি ঘোৰ অন্ধকাৰে।
বন-শত্ৰু পাচ কথা ; মনোবাঞ্ছা জুৰি,
মনে-পতা শত্ৰু দলে কঁপালে হৃদয়।
কতো নাই সাৰ-সুৰ, নিটাল প্ৰকৃতি,
পৰিছে নিজম। নিমাত চালকে গাড়ী
চলায় নীৰৱে। কু-শবদে গাড়ী-ঘিলা,
ঘূৰিছে ঘাগৰি। মাজে মাজে সঁহাৰিটি
উঠে মোৰ কণ্ঠ এৰি ; বাজে-গহীনাই।
পৰে সি নিজম পুনু ; কাঁহপাত্ৰে যেনে
উঠি শব্দ পৰে জঁয়, আপুনি নিজম।
মিলে সি নিটাল ভেদি অনন্ত আন্ধাৰে,
নেৰাখি তাৰ চিন্ একো। কন্তেক পাচে,
প্ৰকৃতিৰ ঘোৰ ৰূপ, মানৱ হিয়াত,
উথলে দুগুণে হাঁয়, দুৰ্যোগ চৰাই !
অন্ত নাই আন্ধাৰৰ। নপৰে সৰকি
এনি-তেনি জিলিকনি এটি ! নিশাকৰ
ভালেখিনি পাচে। থমকি থমকি মাথোঁ,
জ্বলে এটি বন্তি আগে. গাড়ী-চ'য়ে-খোটা।
জিলিকায় সি আলোকে গাড়ী-প্ৰাণীকিটি,
নিৰাশ্ৰয়, নিসহায়, ভয়ত আতুৰ,
অটব্য অৰণ্য মাজে, শত্ৰুক মুখত ;

শক্রুক নেদেখা কৰে, বঢ়াই আন্ধাৰ;
ব্যাধৰ লুকনি আঁৰ। মুহূৰ্ত্ত নাযায়,
ধৰে যেন বেৰি আহি, শতেক অপায়ে।
"আছে বা কিমান আৰু আগলই বাট?"
আভুৰা লীলাৰ প্ৰশ্ন নীৰলে সৰিল,
ভয়-গাঁথি কৰমুটি থাই। মন মোৰ
চিন্তাযুত, বুজনিৰ বিচাৰি উপায়;
প্ৰিয়াক অভয় দিওঁ, ক্ষণ চমুৱাই,
"পালোঁহি, অলপ আছে" প্ৰবোধ পানীৰে
নুমালোঁ উদ্বিগ্ন জুই, হিয়াত লীলাৰ।
পাহৰালোঁ ভয়ভাব, জুৰি সাধুকথা;
অলৌকিক উপন্যাস, বিপদ, উদ্ধাৰ,
কথমপি গা-সৰা, পুনু সুখভাগী,
অদ্ভুত ঘটনা-পাক মেলি সুকৌশলে,
ভুলালোঁ তিনিটি প্ৰাণী, শঙ্কা পাহৰাই।
উমানত গৰু-খেদা, নীৰৱ চালক,
লাগিল তৱধ শুনি ঐশ্বৰিক লীলা।
অকস্মাৎ বিণি বিণি, শিঙা-উকিধ্বনি;
লৰি লৰি বস্তি এটি চাপে কাষলই।
ঈশ্বৰ-প্ৰেৰিত যেন অনাথ সাৰথি,
অথন্তৰ অৱস্থাত উপস্থিত আহি!—
চিনিলোঁ চিনাকী সাজে, ডাক-ভাৰী ছুটি।
সুধিলোঁ আবেগ সুৰে সম্বোধি 'ককাই'
কিমানত আছে আগে, আলহী আশ্ৰয়?

উত্তৰিলে সমস্বৰে, সম্বোধি যুৱাই—
লাগিব খেদিব আৰু পূৰ্ণ দুই ক্রোশ।
লাগিলোঁ তৰধ ; পৰি যেন বজ্রপাত,
হতাশ খুন্দাত। সোধোঁ বুলি আৰু কিবা
হলোঁ আধা-গাড়ী-বাজ, মুৰ উলিয়াই।
দেখোঁ পুনু শুভ দৃশ্য! আছে নে কি আৰু
সুখৰ সম্ভেদ কিবা?—উজ্বলি আন্ধাৰ
আহিছে ছুটাবি জোঁৰ, আমাকে ধিয়াই ;
হাবি-বনে দিলে বাট, একতীয়া হই।—
চাপিল চাপিল হাঁয়, চাপিল ওচৰ,
বাজিল নাকীয়া শিঙা, কঁপাই বননি,
সমুখত মহাকায়, দঁতাল গজেন্দ্র!
আতঙ্কে উৰিল প্রাণ ; পুত্তলাৰ প্রায়,
তথা লাগি ৰলোঁ, মৃত্যুমুখী নৰপ্রাণী
চুৰ্ত্তি হেৰুৱাই। মুহূৰ্ত্ত পাচত,—হাঁয়,
নচলে লিখনী,—ডাকভাৰী বস্তি এবি
চিটিকি পলাল প্রাণে, নিৰোধি নিশ্বাস ;
গাড়োৱান পিচে পিচে, উন্মাদচিতীয়া,
নিমিষে লুকাল কেনি, অন্ধকাৰ ভেদি ;
মাত্তিৰ নজনা দুটি গাড়ী-ষোঁটা প্রাণী,
ধৰিল চাপলি পাচে, যুৰলি পেলাই,
আন্ধাৰত পিচলই উবাই নিচান ;
ভয়ে-ছেপা তিনি প্রাণী এবি গাড়ী স'তে!
নিৰাশ্রয়া লীলা হাঁয়, মেলি বাহুলতা,

ধৰিলে সাৱটি মোৰ পাতি-ধৰা ডিঙি ;—
যুগুত আশ্ৰয়। আঁটি ধৰি বুকুলই,
পৰিলোঁ চেপেটা হই, স্থিৰ কৰি মনে,
এৰিম মানৱ দেহা, পূৰ্ণমিলনত,
একাঙ্গ বান্ধোনে। প্ৰভুভক্ত লগুৱাটি,
প্ৰভু-ভকতিত, আসন্ন লগৰী হই,
দুটি পাৱ শিৰে ধৰি লগতে পৰিল।
অৰ্দ্ধেক সজ্ঞানে মই চাওঁ গজক্ৰীড়া
এৰি যোৱা বস্তি স'তে। অপেক্ষি মৰণ,
উপস্থিত বিপদৰ প্ৰতি মুহূৰ্ত্তত,
চাওঁ ভাবি সৃষ্টি-লীলা বিধিৰ হাতত।
সামৰিলে ক্ৰুদ্ধভাৱ, বস্তি গুৰি কৰি ;
আঁতৰিল গজপতি, গজেন্দ্ৰ গতিৰে,
মৰৰি যতেক দায় আতুৰ প্ৰাণীৰ।
এৰাই ৰাহুৰ গ্ৰাস, যেনে দিনকৰে
খলকি লগাই মেলে নিজ তেজ ৰাশি ;
এৰাই মৰণ গ্ৰাস, কানে-কানমাৰি,
লাগিল খলকি প্ৰাণে, বুকু ঢিপিয়নি।
ক্ষন্তেক নিস্তাৰ মানি, তিনে চোৱাচুই,
মৰণৰ আগ-পাচ, সুমৰি নীৰৱে,
প্ৰকাশিলে মনোভাৱ চকু-চাহনিৰে।
বাজিল প্ৰাণত পুনু, চেতনাৰ শব,
ভয়-বিহ্ব-সনা-গাত। ভৱিষ্য বিপদে,
ঘন ছাতনিৰে, অতীত প্ৰকোপ জিনি,

ছাতিলে সমুখ ভাগ। চালক বিহীন,
অচল গাড়ীৰ থিলা। পৰ্ব্বত প্ৰান্তত
নাখুটি বিহীন যেন, খোৰা তিনি প্ৰাণী!
বিপদ-নজনা লীলা, আৰু লগুৱাটি,
আতঙ্ক খুন্দাত হাঁয়, মুছ্‌কঁছ্‌ গই,
হল সজ্ঞাহীন; তন্দ্ৰাৰ আবেশ পাচে।
অকলশৰীয়া, মাথোঁ কল্পনা ছঁয়াত,
প্ৰকৃতি বুকুত হাঁয়, বিভোল-জুৰণি
বঞ্চিলোঁ মুকলি কৰি উদাস পৰাণ।
ধীৰে ধীৰে নিশাকৰে, 'নামবৰ' শিৰে,
ৰাঙলী নিচান তুলি, পূব শিতানত,
জোনাক-জাননী দিলে আক্ৰমি আন্ধাৰ।
আঁতৰিল অন্ধকাৰ, ঘাটিল যুঁজত;
বিস্তাৰিলে নিজ প্ৰভা, জোনাকি জগত।
উদঙ্গালে প্ৰকৃতিৰ কাঁচলি বুকুৰ।
নিজম-সৌন্দৰ্য্য-প্ৰভা হল প্ৰতিভাত
উদং হিয়াত মোৰ। উদাস পৰাণ
পূৰ্ণ হল কি যে ভাবে, সৃষ্টি মহিমাৰ
কোটী গ্ৰহ, উপগ্ৰহ, নিশাকৰ সংতে,
পৰিল যেতিয়া, অহ, নীৰলা চকুত।
আৰু বা কতনা সৃষ্টি, নেদেখা ভাগত,
বিৰাজিছে আলাসত, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি!
একনা নিয়ন্তা তাৰ, চাওঁতা একন,
একেজনা বিশ্বেশ্বৰ ৰক্ষক সবাৰ।

ক্ষুদ্ৰাদপি ক্ষুদ্ৰ আমি, মনুষ্য জীৱন,
ততোধিক অকলই, তুলনা যেতিয়া
অসীম ব্ৰহ্মাণ্ড স’তে। অজ্ঞান মানৱ,
লীলাৰ ঢাকনি তলে। নিন্দে পি সততে
বিধিৰ বিধান, নেদেখি প্ৰকৃত জ্যোতি,
সৃষ্টি-মহিমাৰ। ভাবত বিভোল হলোঁ।
উদাস পৰাণ মোৰ ; আত্ম-বুজনিত।
কটালোঁ প্ৰফুল্ল প্ৰাণে, বিপদীয়া ৰাতি,
বখানি সৃষ্টিৰ লীলা ঈশ-গুণগানে।
সুমাল ৰাতিৰ স’তে যতেক অপায়,—
দিঠকৰ, কল্পনাৰ, অশেষ, অপাৰ,
—পুবালি মেঘৰপৰা, বিৰহ শেৰত,
পত্নীনাথে পুনু আহি দূৰণি বিলত,
ধৰিলে নাচোন যেই প্ৰিয়া-মিলনত।
ভাগিল নিটাল ভাব, শান্ত প্ৰকৃতিৰ,
হলোঁ বান্দৰ আদি ভলুৱা প্ৰাণীয়ে
জুৰিলে আনন্দ ৰাৱ যেনে ঢেও ধৰি।
লভিলে চেতনা পুনু, মূৰ্চ্ছা-যোৱা প্ৰাণে ;
ধীৰে ধীৰে উঠি লীলা, ধৰিলে গুণনি ;—
ৰাতিৰ বিপদ কথা। শুকান, নিমাত,
মুখ লগুৱাৰ ; আতঙ্ক চৌচৰি পাচে !
উভতি বলদ স’তে, গাড়োৱানে গাড়ী
খুঁটিলেহি পুনু ; ঘুৰিল অচল খিলা।
বুজালোঁ কথাৰ ছলে, সৃষ্টি-লীলা-খেলা,

সংসাৰী লীলাৰ স'তে ; নিজনি বিলত
সূৰ্য্য প্ৰতিবিম্ব খেলা। আশ্বাসিলোঁ পাচে,
প্ৰবোধি মনক, সুখ-দুখ স্বপ্নখেলা,—
বিপদৰ অন্ত সেয়ে বিধি-ধৰ্ম্মমতে।
হৰষিত লীলা শুনি, বুজনি হাঁহিৰে,
তিয়াগি বিপদ চিন্তা ভাবনা অপাৰ।
অনাহাৰে নোৱাৰিলে টুটাব জেউতি,
ৰসময়ী লীলাৱতী, জেতুলীপকাৰ।
দেখি কিন্তু চকু মোৰ মুদনিমুখীয়া,
ম্লানমুখ ভাগৰত, সজাগৰে থকা,
কোঁচালে চকুৰ পাহি ;—দুখ-পতিয়নি।
চৰিল চেহেনী ৰূপ, বেজাৰ ছুঁয়াত ;
ধোঁৱাৰ পাকনি মাজে বাৰ-জোলোঙাৰ।
আঁঠু যুৰি কোলা পাতি, লই দুটি পাৱ,
বুলালে কোমল হাত, নিবেদি বিশ্ৰাম।
নিশাকৰে মিছা কৰি ৰাতিৰ বিপদ,
আপুনি পৰিলে শেতা। দিনকৰে পাচে,
বিস্তাৰি অভয় দীপ্তি, হৰিলে আন্ধাৰ,
শত্ৰুক লুকনি আঁৰ। পৰিল চেঁচনি।
ৰথীয়া দি পদ্মনাথ পদ্মিনী প্ৰিয়াৰ
অবিহনে মোৰ,—জিৰণিত ভোল গই,
জপালোঁ চকুৰ পাহি। প্ৰিয়া-স্পৰ্শ-সুখে
শান্তিৰ জুৰণি সানি, প্ৰতি অঙ্গভাগে,
কৰিলে বিভোল প্ৰাণ। আহিল টোপনি,

শান্তিৰ ওপৰে সদা আলাসত ভৰা!
নিমিষে নেদেখা হলোঁ দিঠকৰ মেলা।
সপোনৰ ইন্দ্ৰজাল বিয়াপি চৌপাশে,
অপৰূপ সৃষ্টিলীলা, বিয়পালে প্ৰাণে।
ভূপতি সমান ভোগ, সংসাৰ বিলাস,
ৰাণীসমা লীলা মোৰ, ভুঞ্জে তাৰ ভাগ ;—
পুণ্য মিলনৰ, অহ, পুণ্য প্ৰেম-ফল!
প্ৰথম প্ৰহৰ পাচে চাওঁ চকু মেলি,—
মুকলি চৌপাশে ; 'নামবৰ' অস্ত চিন্।
বাৰী-ঘৰ সমুখত, মানুহ-বসতি,
মাজে মাজে চিনি-পোৱা মুখৰ আকৃতি।
ডিমাপুৰ নামে ঠাই ; শান্তি ৰক্ষা হেতু,
ৰজাৰ ৰখীয়া 'থানা' ধনশিৰী পাৰে।
হিড়িম্বা নগৰ আগে, জীৰ্ণ অৱস্থাত।
শুনিলোঁ প্ৰিয়াৰ মুখে বহুদূৰ গতি,
টোপনি ভোলত মোৰ। বিশ্বাসঘাতকী
নৰ-পশু 'গাড়োৱান' নিশবদে নামি
এৰুলীয়া গৰু স'তে। আত্মধিক্কাৰত,
মৰ্ম্মাহত হল অমবোধী প্ৰাণ তাৰ।
নবঢ়ালোঁ তাপ তাৰ, চাহনি বাণেৰে ;
দিলোঁ মন আন ফালে, নেদেখা ভাৱত।
বন্ধুজন শুশ্ৰূষাত, পথিক ভোজন,
পূৰ্ণভাৱে সমাপন, আহঁত তলত,—
এসন্ধ্যা সন্ন্যাসী দৰে আৰেলি পৰত।

বহিলোঁ সি ৰাতি তাতে, শঁতাই ভাগৰ,
অসময় ভোজনৰ পাচে। লীলা কিন্তু
আজিকে বিমনা, কি জানো কি কথা গুণি ;—
"এনেই লাগিছে কিবা"—প্রশ্ন-উত্তৰত।
বুজিলোঁ আজলী প্রাণে বাল্য-লীলা-খেলা,
সাংসাৰিক লীলা স'তে পৰিছে বিজনি।
সুস্থধি চুনাই একো, ধৰিলোঁ বুকুত,
ভাৱত জেউতি চৰা মুখানি সৰল।
পুলকিত নিমিষতে, কায়-মন-বাক্,
চকুৰ হাঁহিৰে যেবে হঁহালোঁ চকুক।

১৪ । সৰ্গ ।

পৰ্ব্বতপাদ ।

যাত্ৰাৰ চতুৰ্থ দিনা ভৰদুপৰত
পৰিল চকুত পুনু. লাহে, লাহে, লাহে,
প্ৰকৃতি ৰক্ষিত মঠ ; শ্যাম ৰহণীয়া ।—
মাতৃদেবী সুৰক্ষিত ৰৰঘৰ যেন,
অপেক্ষি যুগল ৰূপ, বৰ-যাত্ৰা পাচে ।
দেখোঁতে ওচৰ অতি চকুত সীলাৰ ;
উঠিবহি গাতে যেন, ঘূৰি পাকনিটি,
পুৰাব চকুৰে চাই, পোহনীয়া আশা,
প্ৰকৃত পৰ্ব্বত ৰূপ ; নিলগত দেখা
একতীয়া এচটীয়া সীমাবন্ধা গড় ।
পাকনিৰ পাচে কত ঘূৰিল পাকনি ;—
পাওঁ পাও পাওঁ যেন,—একে নিলগত !
একেঠৰে ৰাখি চকু, আমনি-নলগা,
চাওঁতে চাওঁতে আহি, সন্ধিয়া পৰত,
চাপিলোঁ পৰ্ব্বতপাদ,—আনন্দ মঠৰ
প্ৰথম দুৱাৰদলি । প্ৰকৃতি সঙ্কেতে
যেন ৰজাৰ দুৱৰী, সশস্ত্ৰ প্ৰহৰী,
ৰক্ষক দুৱাৰ ;—'নিচুগাৰ্ড' নাম তাৰ ।

আনন্দ উপচি পৰা প্ৰকৃতি হিয়াত,
ধাৰেবোৱা এটি সোঁত শিলনি ওপৰে
বিভোল ভাবেৰে মিলি বইছে বাগৰি !
তুলিছে আনন্দ ৰাৱ, মঙ্গল আৰতি।
পৰিল উপচি ভাব, উগুল-থুগুল,
হিয়াত লীলাৰ। পাচ কৰি আন কাম,
নিবেদিলে মোত, উত্ৰাৱল মনে-চিতে,
অপৰূপ সৃষ্টি-লীলা, আপোন হিয়াত,
আপোন চকুৰে চাই মিলাবৰ গুণে !
ধীৰে ধীৰে নামি, লীলা-বাৰেঁ, হাতেধোটা,
দিলোঁ থিয় দুয়ে এটি শিল-ওপৰত ;—
প্ৰকৃতিৰ পাৰি থোৱা শুদ্ধ চামপীৰা।
ধুৱালে পৱিত্ৰ জলে, উথলি আপুনি,
বৰ-কন্যা চাৰি-পাৱ। জননী প্ৰকৃতি,
মুকলি গহীন সাজে, মেলি বহু-লতা,
পিন্ধালে সাদৰি, আদৰণী ভাবমালা।
মুকলি বুকুৰ মাজে, সাবটি দম্পতী,
চেনেহ-ছেপনি বান্ধে, ধৰি দুই মুখ,
চুমিলে দুইটি শিৰ অপত্য স্নেহত।
নমিলোঁ জননী পদ। ভকতিৰ ভাৱ
ৰিবিঙ্গি চকুৰ কোনে, বাগৰিল ধীৰে,
দুগালে দুধাৰি, আনন্দৰ চকুপানী।
ৰখিলোঁ সি ৰাতি তাতে হৃদিৰ অন্তৰে।

১৫। সৰ্গ।

—※●※●※—

পৰ্ব্বত-মঠ।

আনন্দ মঠৰ মাজ; সৌন্দৰ্য্য-ভঁৰাল।
এহাতে অত্যুচ্চ বাৰ, শিলেৰে বন্ধোৱা;
ইহাতে গভীৰ গুহা, পকোৱা বাটৰ।
কঁপি উঠে মন-প্ৰাণ, চুলি-আগে-জীৱ,
জুমিলে নেদেখা তলি,—প্ৰকৃতি অন্তৰ,
অমূল্য ৰতন ধৰা সৌন্দৰ্য্যৰ খনি।
এমাতৰ মাতে মুগ্ধ, পিপাসিত কাণ;
নেদেখা ৰূপত মজে উত্ৰাৱল প্ৰাণ;
নোপোৱা সুখৰ ফালে ধাউতি হিয়াৰ;
সৃষ্টিৰ নাঠনি-যোঁটা, প্ৰকৃতি নৱৰ।
উত্ৰাৱল মন-চিতে আনন্দ নধৰে,—
জুমি জুমি ৰূপ-লীলা,—লীলাৰ হিয়াত।
বিশাল প্ৰকৃতি বুকে মুকলিমুৰীয়া,
চাৰিচাপে বন্ধা থকা নাৰী,—বন্ধা পখী
সজা মাজে বহুকাল; পুষ্প গছ ডালে।
আছি পাচে পাকৌ এক শিল-চপৰাণি;

সৰু-বৰ, নানা গছ, হেজাৰে হেজাৰ ।
"দেহিঐ, চাওকচোন !"—নামে যেন লীলা—
নাৰাখোঁতে গাড়ী ! পূৰিল প্ৰাণৰ আশা,
নামিলোঁ আহাৰ হেতু, সুচল সি ঠাই ;
'কুকীপানী' নাম তাৰ। চপৰাণি মুখে
উধাৱত লীলা হাঁয়, কাচুতি চপাই !
এটি থই আৰু এটি, ঘূৰি আন এটি,
লৰি লয় আৰু এটি, আতিকে চিকুণ।
ইদৰে ভৰায় কোঁচ শিলৰ গুটীৰে,—
কাঢ়ি মোৰ হিয়া-ভাৰ, তুলি উদঙাই !
এৰিলোঁ ধেমালি স'তে শিলনি ওপৰে,
প্ৰকৃতি-দুহিতা লীলা প্ৰকৃতি-বুকুত !
আহাৰ যুগুত হেতু উঠিলোঁ বান্ধনি।
তৃষ্ণাযুত চকু মোৰ অতৃপ্ত সুখৰ,
মাজে মাজে বেঁকা-চোৱা, ভাউতি লীলাৰ ;
বনদেবী বনমাজে, মানবীৰ বেশে।
আনন্দৰ উছাহত, টানি বথা হাঁহি,
অকলই উঠে ফুটি, হঁহাই মনক ;
প্ৰাণভৰি চাই, অহ, লীলাৰ লৰালি !
ভোজন সমাপি যেই আৰম্ভিলোঁ পুনু,
বাটকৰা বাট-খেদা. নতুন বিপদ
চাপিল ওচৰ এটি। সুখ পাচে দুখ,
সৃষ্টিৰ চকৰিযোঁটা। ভিতৰি ইবাৰ,
ব্যাধিৰ বিকাৰ হাঁয়, লীলা-দেহা মাজে।

অকস্মাৎ বিপদৰ সংহাৰ মূৰত্তি ।
প্ৰিয়া মোৰ সঘনে মূৰ্চ্ছিতা । কিবা আৰ,
জোঁকাৰি হৃদয় শুৰি, উঠে খোৰাঁপ্ৰায় ।
শূন্যত থিতাপি চকু, কি জানো কি দেখে !
থাকি থাকি মাৰে হাঁহি, কিবা অৰ্থ পাই,
গূঢ় অৰ্থ মনোভাব, অবুজ ভাষাৰে ।
মাজে মাজে উঠে চঁকি ; অমঙ্গলে কিবা,
ধৰেহি সাৱটি যেন ভয়ঙ্কৰ ৰূপে ।
তোলপাৰ প্ৰাণ মোৰ, কৰ্ত্তব্য বিমোৰ ।
উন্মাদৰ বাহু মেলি, ধৰিলোঁ সাৱটি,
উন্মাদিনী লীলা । হাততে হেৰায় যেন,
যত্নে তোলা পানী-চলু ! ধৰিলোঁ চপাই
হিয়াত হিয়াৰে টিপি, নাৰাখি সুকণ্ঠা,
বিচ্ছেদৰ অহা-যোৱা জলা । কঁপে হিয়া,
কঁপে মন-প্ৰাণ, অন্তিম ভাবত উঠি ।
বিপদ-বান্ধৱহীন, নাই বেজ-জ্ঞানী,
নিজান প্ৰকৃতি ৰাজ্য, দশোদিশ্ জুৰি,
বিস্তাৰে নিজম ভাৱ, নব নিলগাই ।
ঈশ্বৰ সহায় মাথোঁ, ভব-ভয়হাৰী ;
বিপদতাৰণ নাম, শিৱ-শিৱময়,
অব্যৰ্থ ঔষধ স্মৰি ক্ৰমে আগুৱালোঁ ।
অৰ্দ্ধেক যোজন পথ কটালোঁ ধ্যানত ;—
বিপদ-ভূলোৱা বাহু । বতৰৰ স'তে
সংসাৰ-বতৰ-লীলা ক্ৰমে মিটিকালে ।

সম্পদ, বিপদ কত কৰি ভোগাপৰা,
ঘূৰিব বাগৰি চকা, সংসাৰ পথত,
ভুলিলে ইবেলি যেন পূৰ্ণ সুখ-ভাগ,
প্ৰবেশ যেতিয়া লীলা, কহিমা বুকুত,—
প্ৰবাসৰ ৰৰঘৰ,—বাটলই-চোৰা,—
দুৰাতি দুদিন আৰু দুখযাত্ৰা পাচে।

১৬। সৰ্গ।

সংসাৰ-দুৱাৰদলি।

আৰম্ভণ গৃহধৰ্ম্ম। যৱনিকা পাত
হল বৰাগী বহাৰ। ওৰণী লীলাৰ,—
গৃহলক্ষ্মী অনুকৃতি আঁকা। উলটিল,
নিয়ম-কাৰণ যত, পূৰ্ব্ব পাতনিৰ।
ভদ্ৰজন হল বাজ, প্ৰৱেশ নিষেধ;
দুখীজন,—বাহিৰত-সমিধান-পোৱা,—
ভিতৰ-আলহী হল গৃহলক্ষ্মী পাশে।
দুৰণিৰ দৃষ্টি-সোঁত ধৰি ওভতাই,
সৃষ্টি হল চকোৱাৰ চাবিঢাপ জুৰি।
ভেঁকুৰা পিৰালি শুচি, নিমজ চিকুণ;
চুকৰ জাবৰ আৰু ভাতচৰু-ছাই,
নজমি লভিল গতি দিনে বকৰালি।
দৈনিক যাত্ৰাৰ বেলা ৰাজকাৰ্য্যলই
বিদায়ৰ সমিধান, চকু-চোৱ-চুই,
নতুন সৃজন। নতুন চকুত আৰু
বৰাগী দুৱাৰ উলটি মুকলি দেখা
ভাগৰুৱা প্ৰাণে আহি ঘণ্টা পাঁচ পাচে;
দুৱাৰত গৃহলক্ষ্মী, বাটলই-চোৱা,—
ওঁঠৰ কঁপনি স'তে ভাগৰ-চোঁচনি।

যতেক ভাগৰ দুখ, জীৱন-যুঁজৰ,
অৰ্দ্ধেক পৰাণে বই, সমভাগ তাৰ,
বুজনি জুৰণি ঢালি অৰ্দ্ধভাগ মোৰ,
আতিকে লাঘৱ কৰে ; জুৰায় পৰাণ !
আৰু এটি নতুন সলনি ;—নাই আৰু
ওথ ভাব বৰাগীৰ,—মুকলিমুৰীয়া।
উদাস পৰাণে যেন, 'প্ৰভাস মিলন' ;
প্ৰবাসী পজাৰ মাজে গৃহ-যজ্ঞ ভাগ।
নিজম পৰিল যত, সন্ধিয়া-বিলাস ;
উচ্চৰাৱে গীত-গোৱা সমনীয়া স'তে।
ললে ঠাই তাৰ গৃহিণী-মন্ত্ৰণা-সুৰে,
গৃহনীতি-বীণা ধৰি। টোপনি পাতনি
প্ৰেমৰ আলচে আঁকা ; পৱিত্ৰতাময়।
আৰু যত সংসাৰৰ নতুন প্ৰকৃতি,
লীলাৰ আঁচল ধৰি ক্ৰমে দিলে দেখা,
উদাসী পৰাণ কৰি সংসাৰ-বিভোল !

১৭ । সৰ্গ ।

সাহিত্যিক সংসাৰ ।

ইৰূপে আগলি ছোৱা নৱ সংসাৰৰ,
কটালোঁ নতুন ভাৱে । আছিলোঁ পাহৰি,
পূৰ্ব্বভাব, পূৰ্ব্বকথা, পূৰ্ব্বপাওনিৰ
মনে-পতা মহাব্ৰত ;—জীৱন উদ্দেশ্য ।
প্ৰকৃতি বুকুত পুনু, উঠিল চমকি
পূৰ্ব্বৰ জেউতি সেই, লক্ষ্য-পোহৰৰ,
ধ্ৰুবতৰা সৌৰৱণী উঠি অকস্মাৎ ।
চাৰিভিতে দেখোঁ পুনু, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি,
কৰ্ত্তব্যৰ-পিচে-লৰা প্ৰকৃতি মণ্ডল ।
সুখ-বোধ জিৰণিত, কৰ্ত্তব্যৰ পাচে,
ঔষধৰ পাচে যেনে পথ্য অনুপান ।
হৃদয়ৰ গুপ্ত ভাব হল প্ৰতিভাত,
চকু-কোঁচনিত । মুখৰ আকৃতি জুৰি,
শোভে মন অনুকৃতি ;—এচলীয়া-চোৰা ।
তথা লাগে দেখি লীলা,—সৰল প্ৰতিমা—
জানো কিবা লগালে জগৰ ! দোষী ভাৱে,
চাপে কাৰ ; অপৰাধ নবকা হেতু !

উপচি হৃদয় মোৰ মৰম-নিজৰা
বাগৰে অজস্ৰ ধাৰে, প্ৰতি সিৰে সিৰে ;
মুখত উন্মাদ হাঁহি। কি জানো কি ভাৱে,
বুকু ঢপালনি ! মুখত মুফুটে কথা।
অৰ্থশূন্য চাহনিৰে জলাই দুগুণে,
মনৰ আশঙ্কা জুই হিয়াত লীলাৰ,
আপুনি বিমোৰ হওঁ, বিচাৰি উত্তৰ !
ইদৰে বাগৰি গল, দিন দুই-চাৰি।
লীলাৰ ডাৱৰ ভাব ক্ৰমে জিলিকিল ;—
মুখ আমোলনি। নসহিল প্ৰাণে, দেখি
ৰেজাৰ ৰাহুৱে গ্ৰসা সৰলা জোনাই,
অনুকৃতি ছাঁয়া পৰি অৰ্দ্ধেক হিয়াৰ !
মুহূৰ্ত্তে হিয়াৰ ছবি হিয়াৰে ঢকাই,
বুকুত লীলাক ধৰোঁ, পূৰ্ণবান্ধনিৰে।
বুজাওঁ কাৰণ মোৰ ভিন্ ভাবনাৰ।
নবহিল ভাব-ছবি, কোমল হিয়াত,
আঁকত-উৰঁলি-যোৱা। তিয়াগিলোঁ আক,
লীলাক বুৰোৱা আশা, যোৰ ভাবলাই।
কটালোঁ মাহেক দুই, পুনু হেলাৰঙ্গে,
যোগাই প্ৰিয়াৰ মন, বলেৰে ছেপা দি
ভাব-উথলনি, ভিতৰি-খলকি-লগা।
পৰিল নিজনি হিয়া, অন্তেক নীৰৱে ;
লুকুৱা ছবিটি তলে জিলিকে আপুনি।
লুকাই বিভোল হওঁ ; অন্তেক পাহৰি

লীলাক প্ৰসন্না বথা। পৰে পুনু জয়,
অন্তৰত ফুলা ভাৱ, চাপিলে ওচৰ
বাহ্যিক ভাবৰ মোৰ পূৰ্ণগৰাকিনী।
বাঢ়িল জঞ্জাল প্ৰাণে। বাহিৰে-ভিতৰে,
ঘনে লগ এৰা-ধৰা ;—ছুনাৱে ঢুভৰি।
উগাৰি উঠিল পাচে অশান্তি নিজৰা,
বাগৰিল পূৰ্ণ বেগে, অৰ্দ্ধাঙ্গ বিয়াপি ;—
লুইতত বালি-ভেটা, যতেক বান্ধনি।
দেখালোঁ সবল ভাৱে, হিয়া উদঙাই,
বাৰেঁ-থিয়-দিয়া মোৰ নিমাতী লীলাক ;—
পালোঁ দান ভিখাৰীয়ে অৰ্দ্ধেক সময়।
সেই দিন হস্তে ছুয়ে ধৰোঁ এটি ব্ৰত ;—
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী হল মোৰ, ভাব-আকৰ্ষণী।
—অনুৰক্ত দাস-দাসী সাহিত্য-সেৱাত।

১৮। সর্গ।

প্ৰেম-সন্তান।

মাহেকৰ পাচে মাহ বছৰত লীন,
বছৰ বাগৰি লয় কাল-সাগৰত।
বয়সৰ লগে লগে বাঢ়ে ভাব জুৰি ;—
সংসাৰী মানসী দুটি। তাৰে অনুকৃতি
দুটি দান, দুটি নাম, অভেদ আতমা।
মিলনৰ শুভ ফল লক্ষিত দুয়োতে ;
সংসাৰী মানসী দুয়ে বিকসিলে পাচে,
সুফল ধৰাৰ চিন্, স্ব-স্ব কলেৱৰে।
কিন্তু কিযে লীলা-খেলা, বিধি-বিড়ম্বনা ;
সংসাৰী আশাৰ ফুল যেই মলিয়ালে,
কুটিলে ঠাৰিটি তাৰ দুৰদশা-পোকে,
পৰিল কলিটি সৰি ! আচৰিত লীলা
সৃষ্টি বিধাতাৰ ;—সেই হস্তে অপৰীতি
থিতাপিল লীলা শৰীৰত। একে পোকে,
একে ক্ষণে, ধৰি ছেগ, আৰু তিনি কলি,
বিনাশিলে অকালত, লীলা-লতা গাৰ !
বিকল মানৱী প্ৰাণে হল অসহনি,
অকাল বিয়োগ হাঁয়, আশা সন্তানৰ।

প্রিয়া মোৰ চিন্তাযুতা। সৰল প্রতিমা,
বিষভাব গৰভিনী ! সান্ত্বনাৰ হেতু,
পাচিলোঁ মানসী সখী। সখীয়ে সখীক,
বুজালে কতনা, অভেদ আত্মা কথা ;—
একে আত্মা প্রতিবিম্ব লক্ষিত দুয়োতে।
মানসী প্রসূত যিটি স্বামী অনুকৃতি,
একে ৰূপে পাব শোভা সাংসাৰী কোলাত।
শলাগিলে প্রিয়া মোৰ সন্তোষ হাঁহিবে।
ধৰিলোঁ আগত পাচে গ্রন্থ-পুত্র এটি ;
যুটীয়া ব্রতৰ ফল। হৰিষে বুকুত,
অপত্য স্নেহেৰে আটি ধৰিলে লীলাই।
মুগুচে হেঁপাহ চাই দিনে শতবাৰ ;
শত বান্ধনিৰে। সেইক্ষণ হস্ত হল,
পুত্রৱতী প্রিয়া মোৰ, লীলা সংসাৰৰ।

—•●•—

১৭। সর্গ।

সামাজিক নীতি।

মনে-পতা সংসাৰৰ পূৰ্ণ সুখভাগ
ভোগ আৰম্ভণ, কৰমত ফলিৱাই।
নতুন গৃহিণী লীলা, নাৰী সমাজত,
পূৰালে আসন এক নতুন আৱেশে;
অন্তৰম সমজুৱা, নৱ সংসাৰৰ।
নজনা কুটীল গতি নৰ সমাজৰ;
পোন বাটে খোজ-লোৱা, অতিকে সৰলা।
অকপট হিয়া হাঁয়, হয় কলুষিত,
কপটীয়া আচাৰৰ ঘন ঘঁহনিত!
শিকালোঁ সঙ্কেতে, চলতি সমাজ-নীতি;
ইচ্ছা প্ৰতিকূলে। নৱ শিকনিৰে কত,
ঘটাই জঞ্জাল, জুৰিলে সমাজ-ৰীতি।
নিতে নৱ গোচৰৰ আবেদন পাঠে
প্ৰেমৰ আলচ ঠাই দিলে সমাজক,
মন্ত্ৰণাৰ জালিকটা আৱৰণ তলে।
বুজনিত গল মাৰ, উচ্চনীতি যত,
স্বভাবী লীলাত আগে প্ৰতিভাত হোৱা!

নতুন সভ্যতা ৰীতি, সৃষ্টি মানৱৰ,
সবলে-কুটীলে যোঁটা, দলে ঠাই তাৰ।
ইৰূপে সৃষ্টিৰ লীলা ঘটাই সংস্কাৰ,
আৰম্ভিলে মহামেলা, সামাজিক লীলা ;—
অৰ্দ্ধেক সবলা আৰু কুটীলা অৰ্দ্ধেক,
আচৰি সমাজ-ৰীতি ;—আদি সভ্যতাৰ
কহিমা নিজাপী, আৰু নব ভৈয়ামৰ
কৃত্ৰিম শোভাত মৰা, নৱ সভ্যতাত।

২০। সৰ্গ।

বিৰহ-সোৱাদ।

আঁতৰিল অবিৰামে বছৰ অৰ্দ্ধেক।
নতুন ভাবৰ ঢউ লীলাৰ হিয়াত
উথলিল, বাগৰিল, ওভতনি মুখে।
স্বামী-সেৱা ওপৰঞ্চি, সেৱা-ইচ্ছা আৰু
উপৰীয়া গুৰুজন; লক্ষ্য যাইঘৰ,
বনালে লীলাৰ প্ৰাণে, জুৰ পাখি মেলি।
বুজালোঁ বুকুত ধৰি, যেবে প্ৰকাশিলে
মনোভাব হৃদয়ৰ, সিদ্ধি ভৰসাৰে।
কথা দি ৰাখিলোঁ কথা;—মাহ তিনি পাচে,
পূৰিব পৱিত্ৰ আশা, দীৰ্ঘ মেলানিত।
কিন্তু কি যে আচৰিত, লীলা-ইচ্ছা-যোঁটা
ঘটনা চকৰি যেন ঘূৰি অনুকূলে,
পৰিপূৰ্ণ ইচ্ছা যত, মানৱ হিয়াৰ,
মানুহৰ দিন-দিয়া নহওঁতে পূৰ।—
আহিল আদেশ বাণী, বাব-সলনিৰ,
উপৰীয়া অফিচৰপৰা;—তৈয়ামত
সলনি বিষয়-বাব, লীলাভাগ্য বলে।
নামিলোঁ পুনৰ, উদ্দেশি জনম ঠাই;

পিতৃ-মাতৃ গুৰুজন য'ত। আঁতৰিলোঁ
পাচে, মাতৃ-চৰণত সমৰ্পি প্ৰিয়াক।
প্ৰথম বিৰহ ভাব, পোনে এৰা-এৰি;
হিয়াৰ আবেগে অঁটা, চকুৰ আঁতৰ,
দুটি দেহা, এটি প্ৰাণ, অৰ্দ্ধ-অৰ্দ্ধাঙ্গিনী।
হেলাৰঙ্গে ভালেদিন, পূজি গুৰুজন,
বিভোল লীলাৰ প্ৰাণ, বান্ধ-সলনিত।
আলোকি আনৰ কোলা, চালুকীয়া শিশু,
থলকিত হবে চিত, ঘন চোপনিত;
দেখিলে মাতৃৰ ছঁয়া, এৰি শত খেলা,
ঘটায় জঞ্জাল হাঁয়, মেলি হাত-মুখ।
চঞ্চলা লীলাৰ প্ৰাণ, বিৰহ ছুয়ঁাত,
দেখি স্বামী-অনুকৃতি, কল্পনা চকুৰে,
উতলা হিয়াৰ ভাব পৰিল উপচি।
সযতনে ধৰি তাক মহী পৰশাই,
সজালে, পঠালে, পাচে, উদ্দেশি গৰাকি।
প্ৰাণ মোৰ মতলীয়া শুনি মনে-গোৱা,
বিৰহ সঙ্গীত সুধা; লীলা সুৰে বন্ধা।
বিজুলীৰেখীয়া বেঁকা, চিঠি শাৰীটিত
কি যে জ্যোতি চমকনি! দাঙ্গি ধৰোঁতেই
সৌন্দৰ্য্য ওৰণী তুলি চমকায় হিয়া!
প্ৰথমে চকুৰ কোনে ওপচাই ভাব,
পনীয়া জালেৰে ছাতি, দৃষ্টি-গতি ৰোধ;
দ্বিতীয়ে আবেগ-বাগি, জোঁকাৰি হৃদয়,

কপালে বোৱায় তাৰ ভাপ বিৰিঙনি ;
তৃতীয় চাহনি সোঁতে চৌৱাই প্ৰকৃতি,
লীলাময় ভাবে লয়, জগত সংসাৰ !
ক্ষণে মেলা, ক্ষণে তৰা, ক্ষণে জাপ যোৱা,
লীলাজ্যোতি ভাব-পাখি দেখি মেলা-তৰা
উলাহত চালি ধৰি মন-পখী মোৰ,
উৰি গই আছে চুমি অৰ্দ্ধ-আত্মা তাৰ,
নিমিষে আকাশী বাটে ;—তুৰ-তুৰণিত।
ফুলোঁ ফুলোঁ পাহীটিয়ে, পুৱঁতী নিশাৰ,
পালে সূৰ্য্য দেখা ; বিকসিত পদ্মফুল,
হৃদি সৰোবৰ শোভি। শান্তিৰ সৌৰভে
জুৰালে পৰাণ মোৰ ;—পৰিমল ভাগী।

২১। সর্গ।

প্ৰবাসী সংসাৰ।

নতুন সাজেৰে পুনু পূৰ্ব্ব সংসাৰৰ,
প্ৰবাসত পাতি ঘৰ, ভোগ আৰম্ভণ।
সবান্ধৱে গৃহস্থালী, ভাই-ভতিজাৰে,
আৰু শিষ্য-পুত্ৰ সমন্বিতে। লীলা মোৰ
বিস্তাৰিলে ওপচনি সাংসাৰিক মায়া।
দুখ, তাপ, ৰোগ, শোক, শতেক অপায়ে,
নিয়ন্তী আঁচল ধৰা, সংসাৰী ৰথত,
আৰবিলে গৃহস্থৰ ধৰ্ম্মক ধিয়াই ;
চৰিল গৃহিণী গুণ, সোণ-পোৰা হই।
ডাল-পাত আৰু কত, জীৱন যুঁজৰ,
ঠেকা-ঠেকি, লগা-যুঁজা, মান-অপমান ;
সংসাৰ-পছুলি জুৰি সশস্ত্ৰ প্ৰহৰী।
যশস্তা, গৌৰৱ-আশা, আত্মজীৱনৰ,
মজ্জাগত প্ৰাণ হাঁয়, মুগ্ধ মানৱৰ !
মায়াৰ ওৰণী টনা লীলা প্ৰতিভাৰো
কৰালে আশাৰ পখী শূন্য আকাশত ;
পকা ভেটী কল্পনাৰ, সুখধৰ হেতু।

আচৰিত সৃষ্টি-লীলা, লীলা-জীৱনৰ ;
পূৰিল মনৰ আশা, মৰীচিকা ভেদি,
লভিল আসন এক উচ্চতৰ থাপে।
মিলনৰ পাচে যেনে পূৰ্ব্বৰাগ সুখ ;
পিপাসা নিবৃত্তি পাচে, পানী হাবিয়াষ ;
অভাব পূৰণ শেষে, লাভ হেতু আশা,
উজ্বলি নিস্তেজ পুনু লীলাৰ হিয়াত ;
দুদিনীয়া সংসাৰৰ, স্বপ্নৱত সুখ !
ঘূৰালে বিৰাগ মুখ ; আত্ম নামধ্যানে,
অস্থায়ী সংসাৰ সুখ, প্ৰমাণি অসাৰ !
লগে লগে মন মোৰ, চোঁচনি লীলাৰে,
অদৃশ্য সূতাৰে যোঁটা, আনিলে বলাই।

২২। সৰ্গ।

পূৰ্ণ সংসাৰ।

নতুন সাজেৰে পুনু পুৰণি সংসাৰ,
নৱ দীপ্তিময়। পিতৃ-মাতৃ চৰণত,
দুয়ো মিলি একে ঠাঁই, অৰ্দ্ধেক বছৰ।
যুটীয়া সেৱাৰ ফল হল প্ৰতিভাত,
সন্তোষ জুৰণি সনা মিলন ৰেখাত।
ভিন্ নামে সম্বন্ধীয়া, ভিন্ বান্ধনীত,
পৰিয়াল জুৰি। ভিনে ভিন্ সম্বোধন:
সুধাৰাশি ঢালে কাণে, দিনে শতবাৰ।
চালুকীয়া ভতিজাৰ আধাফুটা মাত,
"সউ-খুই-দউ" অহ, অমৃত সমান,
বাজিছিল শান্তি প্ৰাণে, দুখ কোমলাই,
চিন্তাৰ সোঁতত যেবে উটি-যোৱা মন।
বাজিছে আজিও সেই প্ৰাণ-কঢ়া সুৰ,
হৃদয়ৰ অন্তস্থল জুৰি। কত বাৰ
উদিয়াই মন-প্ৰাণ, চুমিছিলোঁ হাঁয়,
দেখি তাৰ মহতালি, কৰি লাজে-ছেপা
'খুই-দউ' মৰমৰ, শুচাই ওৰণী,
গুৰুজন সমীপত! নধৰে আনন্দ

অমায়িক প্ৰাণে তাৰ, দেখি সি বিলাই,
লজ্জাৱতী বোৱাৰীক মুছুকঁছ-যোৱা।
সংসাৰী লীলাৰ কোলা উজ্বলি 'পোনাই,'
অপত্য চেনেহ মোৰ কৰে গাঢ়তৰ,
সৰল কিৰিলি মাৰি শলাগনি স্বৰে,
পতি-পত্নী বহি যেবে, বোৱাৰী কোঁঠাত
প্ৰেমৰ আলচে ভোল, সংসাৰ-স্বৰত।
লাজৰ টকনি প্ৰাণে, দিনে কোনোবাৰ,
দুয়ে যেবে ভেঁটা-ভেঁটী, গুৰুজন আগে,
তলমুখে নেদেখি বিপদ। নাচে হিয়া,
ভিতৰি আনন্দ তালে, যেবে চোৱাচুই!

২৩। সর্গ।

আচানত।

বিৰহৰ চোকা কাঁড়, পুনু হৃদয়ত,
কৰ্ত্তব্য সুমৰি যেৰে পুনু আঁতৰিলোঁ।
প্ৰিয়া যায় আইঘৰলই ;—বান্ধি মন,
যাপিব বছৰ কাল, দীৰ্ঘ বিৰহত।
অশুভ ঘটনা এটি এৰা-এৰি বেলা,
বিদায়-ঘাটত ;—'ধনশিৰীমুখ' নাম—
পৰিলোঁ আপুনি হাঁয়, অতি আচানত,
নিদয়া মাউৰ লাগি। চৰিল দুৰ্যোগ,
শোকাতুৰা লীলা প্ৰাণে ; বিৰহ আগত!
অকালত, আচানত, বৈদ্য-বিহনত,
দেখি প্ৰাণ আশাহত, স্বামী দেৱতাৰ,
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী লীলা হাঁয়, উন্মাদিনী হই,
জুৰিলে যি আৰ্ত্তনাদ, গগণ ভেদাই ;—
মৰি বঁচা স্বামী পদে, কিয় বিপৰ্য্যয়,
অভাগিনী লীলা ভাগ্যে, বিধিৰ বিধানে!
নিন্দিলে বিধিৰ বিধি। দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞাৰে,
সাক্ষী কৰি নীলাকাশ, সঙ্কল্প প্ৰকাশ ;—
এৰিব সতীৰ দেহা, সাক্ষাতে পতিৰ,

বিধাতাৰ বান্ধনীৰ শত বান্ধ ছিন্দি ।
শলাগিলে ব্ৰহ্মপুত্ৰে, সঙ্কেতে সহায়।
—আঁতৰিল যমদুত ; নোৱাৰি সহিব,
সতী-তেজ-অগনিৰ তাপ। গল এৰি
দুৰ্ভগীয়া প্ৰাণ, হিয়াভেদী শেল খুৰি
সহিবৰ গুণে, প্ৰিয়তমা বিচ্ছেদত ;—
দিঠকৰ অগোচৰ, সপোনৰো আৰ,
শেহৰ সিদিন হাঁয়, লীলা সংসাৰৰ,
সংঘটিল যেই দিনা, যথা সময়ত,
অস্তিমৰ চোৱাচুই ভৰ হেঁপাহৰ
পিৰিকনি এটি সতে আন্ধাৰি জগত !
মছিলে নাষায় মছা সোঁৱৰণী ৰেখ,
ধাৰে বোৱা চকু-লোৰে দুগাল ঢৌৱায় !

—※※—

২৪। সৰ্গ।

—•—

শান্ত-সদনত।

কটালোঁ মাহেক দুই, দুয়ে দুই ঠাই
ভেলা-ভাৰী নৰ-নাৰী! ইটিয়ে সিটিৰ
ভাবগ্ৰাহী দুটি প্ৰাণ, ঠাই সলনিত।
উত্ৰাৱল লীলা প্ৰাণ, ভাবি দশা মোৰ,
শাৰীৰিক শতেক অপায়। শুণি দশা,
এবি মোৰা জীৰ্ণ দেহা, অৰ্দ্ধ শুশ্ৰূষাত।
ক্ষীণতৰ দেহা মোৰ, ভাবি পুনু হাঁয়,
বিষাদ ডাৱৰে ঢকা লীলা-মুখ-জ্যোতি।
ডাক-পখী আহে যায়; অশুভ বাতৰি
দিনে অনা-নিয়া। আহিল উভতি পাচে,
বাতৰি নতুন এটি; ভাঙ্গি মন-প্ৰাণ,
কৰিলে জীৱন্তে মৰা, অৰ্দ্ধ আতমাক।
নসহিল প্ৰাণে হাঁয়, উৰিল পখীটি
ভেলা এৰি বিপদৰ ঘোৰ পাকনিত;
প্ৰাণে-ধোঁটা-ভেলা গল পিচে পিচে তাহি।
দেখিলোঁ ইবাৰ লীলা, নতুন ভাবত,
নৱ ভাব গৰভিনী;—গহীন মহান্!

সোধা-সুধি মনোভাব, ঘোৰ চাহনিৰে;
বিষাদ-গাম্ভীৰ্য্য-সনা মুখামুখি হই।
যাপিলোঁ দুদিন, ভুলি, শাহু-শুশ্ৰূষাত,
নগৰীয়া বিপদৰ শতেক অপায়।
আধা লাজে ভেটি ধৰা, আধা আবেগত,
আচুতীয়া কোঁঠা এৰি, বোৱাৰী-খোজেৰে,
চলাওঁ গহীন খোজ, ইফালে সিফালে।
পৰিলে প্ৰিয়াৰ চকু, মিচিকনি-যোঁটা,
চঞ্চলা-চপলাপ্ৰায় উঠে চমকনি,
গাম্ভীৰ্য্যৰ তলি উদঙাই! চাৰিফালে
নাৰী-চকু জিলিকনি, বাৰ-জলঙাত,
লাজেঢকা মুখ মোৰ জুমি জুমি চোৱা,
বিপদত নচা মোক লীলা-চাপৰিত।
তৃতীয় দিনৰ আগে, বিদায় বেলিকা,
নিজানে প্ৰিয়াৰ স'তে। বুজালোঁ বিস্তৰ,—
দুদিনীয়া বিৰহত চিন্তা অযুগুত।
নীৰৱে পাতিলে কাণ। নেমানিলে প্ৰাণে।
দুধাৰি চকু-লো মচি, পূৰ্ণ আবেগত,
নিবেদিলে বুৰি হাঁয়, জুৰি দুটি কৰ,—
প্ৰাণৰ একান্ত তৃষ্ণা, স্বামীপদ-সেৱা,
জ্বলিছে হৃদয় জুৰি, গাঢ়তৰ ভাৱে;
ৰইছে বিশেষ ক্ৰুটী, গত পূজনত;
আছে বাকী শোধনৰ পূৰ্ব্ব ঋণজাল,
অকুজন বয়সত শাস্তি-শিক্ষা পোৱা;

একান্ত বাসনা এবে, শুজিব সি ঋণ,
হেঁপাহৰ পূজাভাগ, পূর্ণ বয়সত ;
নেলাগে প্ৰাণত আৰু মাতৃ-কোলা-সুখ,
মৰীচিকা মাজে খেলা, স্বামীপদ বিনে !
সুঘূৰিল লীলা-মন শত বুজনিত ;
নোৱাৰিলোঁ একবাৰ, লগ-ধৰা-বাহু ।

২৫। সৰ্গ।

লীলা-সামৰণ।

জুৰিলোঁ পুনৰ আহি পুৰণি সংসাৰ,
পুৰণি ক্ষেত্ৰত ঘূৰি নৱ উলাহেৰে।
নামত পুৰণি অতি, নগৰ প্ৰধান,
পুৰণি 'শোণিতপুৰ'; বাণ নৰপতি,
অমৰ কিৰীটি পিন্ধি অন্তৰ্দ্ধান য'ত।
উষা দেবী সৃষ্টি- লীলা প্ৰকাশি জগতে,
অগ্নিগড় মাজে য'ত হল অন্তৰ্হিত।
আৰু কত সৌৰৱণী—উন্নত, মহান্,—
বুকে-বন্ধা নগৰীত ঘূৰি লীলাৱতী,
আধা আঁকা সংসাৰৰ লীলা-চিত্ৰ লই,
আৰম্ভিলে ৰহণৰ পূৰ্ণ প্ৰলেপন,
পুণ্য লীলা জেউতিৰে পূৰ্ণ আকৃতিত।
উজ্জলিল ছবিটিৰ দীপ্তি লীলাময়ী,
সুমাৰৰ পূৰ্ব্বভাগে বস্তি-শলাকানি!
কিবা ৰূপে, কিবা ভাৱে, কিবা পাকনিত,
ঘূৰিল সংসাৰ-লীলা অপূৰব ধাৰে;
একজ্ঞান, একধ্যান, একমন্ত্ৰ স্মৰি,
একান্ত সেৱাত মতি, জন্মশোধ মানি,
স্বামীপদ তলে। শুশ্ৰূষাৰ অন্তসীমা.

উদ্দেশ্য প্ৰাণত। মনে মনে মন বুজে,
ভাব বুজে চাওঁতেই; সঙ্কেতে যোগান
প্ৰাণৰ বিচৰা কিবা; প্ৰাণে প্ৰাণ দিয়া,
বিপদে সম্পদে অহ, অৰ্দ্ধাঙ্গিনী লীলা।
জন্মান্তৰে মিলনৰ, প্ৰাণপতি সতে,
পূৰ্ণভাব প্ৰতিভাত, পূৰ্ণহিয়া জুৰি।
আচৰিত, দেখি হাঁয়, আধ্যাত্মিক ভাব,
অষ্টাদশ বছৰীয়া যুৱতী লীলাৰ!
বুজনি সুৰত পমে, একাণপতীয়া,
জিৰণি আসন বাৰেঁ, শুনাওঁ যেতিয়া,
জন্ম-জন্মান্তৰ কথা, চিন্তা-শাস্ত্ৰে লিখা,
বিবেকৰ পাতনি টীকাত। কিযে শান্তি,
বিৰিঙে বিমল মুখে; দাপোণ হিয়াৰ।
দান, দয়া, ক্ষমা, সেৱা দুখিত জনাক,
যত্ন-স্নেহ, মাতৃব্ৰত, শিষ্য-পুত্ৰ সৱে,
দিনেকৰ কৰ্ত্তব্যত কৰি সাৰোগত,
স্বৰ্গৰ চৌচৰনি জ্যোতি জিলিকনি মুখে,
শান্তিময়ী লীলা, অপেক্ষি যাত্ৰাৰ দিন।
ইৰূপে মাহেক দুই সাধনাৰ ফলে,
উদিল শৰত জোন, উজ্বলি জগত,
শীতলি প্ৰকৃতি বুকু, স্নিগ্ধ শোভা মেলি।
দুৰ্গাদেৱী ভগৱতী, দুৰ্গতি নাশিনী,
ভকত প্ৰাণৰ সদা মুক্তি প্ৰদায়িনী,
আবিৰ্ভূতা হল আহি কৰ্ত্তব্য সুমৰি।

সুপ্রসন্না ভগৱতী, লীলা-ভকতিত,
মুক্তিলাভ দিলে বৰ, শুভক্ষণ গণি।
সপ্তমীত আৰম্ভণ, অন্ত দশমীত,
দেবীপূজা লগে লগে স্বামীসেৱা ব্ৰত।
চাপিল ওচৰ ক্ৰমে মহাযাত্ৰা দিন,
বিজয়া দশমী। গোসাঁনীৰ লগে লগে,
ভাঙ্গি গল প্ৰাণ; কৰি ব্ৰত সমাপন,
স্বামী পূজা ভাগ। নিবেদিলে অন্তিমত,
নিৰ্দ্দেশি প্ৰকাশ্যে হীৰাৱতী সখীয়াক
সহধৰ্ম্ম পালনৰ ভাৱী গৰাকিনী;—
অন্তিমৰ অনুৰোধ স্বামী-চৰণত,
গৃহধৰ্ম্ম চলে যেন সেই অনুক্ৰমে।
ললেহি আসন পাচে, মাউৰ কোলাত,
প্ৰকাশ্যে বিদায় মাগি স্বামী-চৰণত।
সাত দিন সাত ৰাতি, সপ্ত শিষ্যে বেৰি,
ৰাখিলোঁ সাবটি। মানব্ৰ বান্ধনি হাঁয়,
থাকিল বান্ধতে!—কৃষ্ণপক্ষ দ্বিতীয়াৰ
ভৰ-দুপৰত, সামৰি সংসাৰ-লীলা,
স্বৰ্গত জিলিকে গই পুণ্যা লীলাৱতী!

অন্ত।

৬ পুহ, ১৮২১ শক।

উপৰঞ্চি।

৺ বাইদেউ।

সোঁৱৰণী শেল　　　　　　বাজিয়ে আছিল,
　　বিদৰাই ভগা বুকু ;
লগে লগ ধৰি　　　　　　বিষধৰ হুলে
　　বিন্ধিলে ইবেলি চকু !
[illegible]ঙুঁতে শেষ,　　　　শোক-গীত গোৱা
　　নপৰোঁতে সামৰণী ;
[illegible] [illegible]চাই,　　　　আথাউনি শোকে
　　কৰে প্ৰাণ অসহনী !—
যাৰ যতনত　　　　　　মাতৃকো নিচিনি
　　উঠিলোঁ কোৱঁৰ হেন ;
যাৰ চেনেহত,　　　　　আছিলোঁ বন্ধুৱা,
　　বিয়াৰ যৌতুক যেন !
যাৰ যতনত　　　　　　লভি জ্ঞান-জ্যোতি,
　　লভিলোঁ মানৱ নাম ;
যাৰ কৃপা গুণে,　　　　অৰ্দ্ধাঙ্গিনী সতে,
　　মিলন অমিয়া পান।
যাৰ অপত্যত　　　　　ভ্ৰাতৃবধূ লীলা,
　　বন্ধুৱা চৰণ তলে ;

মাতৃৰ সমান জ্ঞান উপদেশে,
শান্তিৰ মলয়া বলে।
শোকৰ অকণি টিপনি হেঁচাত,
মৰম নিজৰা ফুটি ;
দুগালত যাৰ, নিমিষে নুমায়,
অপায় শতেক উটি !
যাৰ চৰণত শোক, দুখ, তাপ,
নিবেদি মুকলি প্ৰাণে ;
সন্তাপ ভাগৰ, আঁতৰে নিমিষে,
বুজনি অমৃত পানে।
সেই সহোদৰা, বাইদেৱে মোৰ,
আপুনি স্বৰগী হই,
সন্তাপ উপৰি চৰাই সন্তাপ,
কৰিলে জীয়াতু অই !
সুবুজিলোঁ বিধি, সৃষ্টিৰ মহিমা,
মায়া-ঢকা মহামেলা ;
কিবা তত্ত্ব তাৰ, মৰীচিকাময়,
কিবা সৃষ্টি, শোক-লীলা !

৺ পানীন্দ্রনাথ!

হিয়াৰ অৰ্দ্ধেকে এৰা দিয়া পাচে,
চেনেহৰ বাইদেৱে
মৰমৰ থালী উজুটিত নিলে,
আঁতৰি একেটি ডেৱে!
বিষাদ ভাৰৰ হিয়া-আকাশৰ
বৰষি পাতল যেই ;
শোকৰ উপৰি ওপৰঞ্চি শোক
ছাতিলা পানীন্দ্ৰ গই!
দুদিনৰ আগে সুযোগ্য বন্ধুৰ
সুবিজ্ঞ বুজনি মেলি ;
তাপিত বন্ধুৰ দুখ পতিয়াই
নৰলা দুডাঁৰ বেলি!
পৰিছে মনত সিদিনাৰ কথা,—
পোনে দুয়ে কলি লোৱা ;
আৰু সিদিনাৰ, সহপাঠী হই
সমস্বৰে পাঠ গোৱা।
বয়সে যেতিয়া কৰিলে বান্ধই
পূৰ্বঠ, দুইৰে প্ৰাণ ;
মিলন সুৰত দুয়ে মিলি গোৱা
জীৱন উদ্দেশ্য গান।
আৰম্ভণ যেৱে মাতৃ-ভাষা-সেৱা,
সমান ব্ৰতৰ ভাগী ;

পিচ কৰি মোক সঁপিলা জীৱন,
স্বাৰ্থৰ জোলোঙা ত্যাগি।
বহু দূৰ তুমি, আগুৱালা এৰি,
পকালা ব্ৰতৰ ফল ;
'নবাশিক্ষা' তিনি,—আদি, মাজ, শেহ,
আৰ্জ্জিলা পাথেয় বল।
সুমৰি উদ্দেশ্য, লৰি গই মাথোঁ
ধৰিলোঁ তোমাৰ সঙ্গ ;
যুটীয়া সেৱাৰ 'সাহিত্য-সংগ্ৰেহে'
জাতীয় অভাৱ ভঙ্গ।
তাৰো পাচে পুনু লৰিলোঁ সমানে,
সমান ব্ৰতৰ ভাৰী ;
মিঠা ফল তাৰ এটি-ছুটিকই
মলিয়ালে ছুই-চাৰি !
আৰু কত আশা ধৰি আগলই
ছুখুনী অসম ধন !
কিয় অকালত সামৰিলা লীলা
দিলা শোক অকথন !!

চৰাই।

কৰপৰা আহে উৰি, বাতৰি কলই,
আকাশী বাতৰি-ভাৰী;
শূন্যে শূন্যে দৃষ্টি তাৰ, ওপঙি আছিছে,
মুকলি জগত জুৰি।
কতনা বিৰহী জানো আকাশ তলত,
পৰিছে চকুত তাৰ;
পৰৰ দুখত দুখী, নিঃস্বাৰ্থ প্ৰেমিক,
প্ৰাণ জানো তোলপাৰ!
যাকে খ'ৰ লাগে যেন, আপুনি বিলাব
বিৰহ-বাতৰি মউ;
আবুজা বুলিবে জানো তলকই চাই,
তাকেহে সুধিছেঁও!
সুধিবৰ আছে মোৰো, বাতৰি প্ৰিয়াৰ
এদোপ্ উধাৰ ধৰোঁ;
হুতাশিন প্ৰাণ হাঁয়, হেঁপাহ-ভৰত,
উভতি মাটিত পৰোঁ!
অফুট্ ভাষাৰ সেই নিফুট্ ৰাগিণী
প্ৰবেশি হিয়াত মোৰ,—
উখলথুখল চিত্,—লাগি বিচাটন—
কৰে পৰাণ বিভোৰ!

সন্তান।

ভাবৰ অস্থিৰে গঢ়ি জকা কল্পনাৰ,
সযতনে প্ৰতিষ্ঠা হিয়াত ;
চিন্তাৰে তেজক মথি মাংস বঙহৰ
থাপি থুপি দিলোঁ সি কায়াত।

মগজু মন্থন কৰি ভাবৰ বাজ্যত,
দিলোঁ আঁটি বুজনিৰ সুৰ ;
ভাষাৰ বৰণ সানি পূৰ্ণ আকৃতিত,
চাওঁ দেখোঁ, পূৰ্ণাকৃতি মোৰ !

ৰূপৱতী জননীৰ ৰূপহ সন্ততি
আনন্দত মাতে কোলা পাতি ;
কুৰূপা জননী বুলি স্বামী-অনুকৃতি
চাই শান্তি নেপায় নে আতি ?

অপত্য চেনেহ অহ, সমজুৱা ধন,
সকলো যে সমভাগী তাৰ ;
জেউতিত নিয়ে কাঢ়ি আনৰ একণ
জগতত সাধ্য এনে কাৰ ?

ভাগ্যৱন্তে নৰদেহী লভে বংশধৰ
মৃত্যুৰ পাচত ৰাখে নাম ;
অভাগাৰ গ্ৰন্থদেহী লাভ সন্তানৰ
সেয়ে যেন সাধে সেই কাম।

মিলন-মহত্ত্ব।

স্বর্গ-মর্ত্ত্য মিলনৰ
সাক্ষ্য দিয়ে আকাশে-সাগৰে ;
পাতালকো কৰে এক
চামে চামে মিলন-আকৰে।

*

সুমেৰু কুমেৰু মিল,
—মেৰুদণ্ড মূৰপুতি জোঁটা ;
বিষুব-বান্ধনী মেৰ,
ভূমণ্ডল আঁকোৱালি অটা।

*

উদয় অচল স'তে
অস্তাচল ধ্ৰুব সম্মিলন ;
পীতাম্বৰ পূজাৰিয়ে
পুৱা সন্ধ্যা কৰে আৱাহন।

*

পদ্ম-ৰাগ সূৰুযত
—দিনমান মিলন-পোহৰ ;
চন্দ্ৰ-প্ৰভা কুমুদত
—মিলনৰ হিয়া-সৰোবৰ।

প্ৰতিভাত প্ৰকৃতিত
পুৰুষৰ মিলন-মহিমা ;
সৃষ্টিৰ স্বীকাৰ্য্য ৰেখা
বিয়াপিছে, নাই তাৰ সীমা।

*

সখি-মিলনৰ ফল,—
কৃষ্ণাৰ্জ্জুন,—গীতা-উৎপত্তি ;—
মানৱাত্মা মুক্তি হেতু
জগতত শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম্মভেঁটি।

*

সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ
সম্বন্ধ-নিৰ্ব্বন্ধ গূঢ়তত্ত্ব ;
একৰ কাৰণে তিনি,
—বিশ্বপ্ৰাণ, মিলন-মহত্ত্ব।